

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-78-46(497.434)"1752/1774"

Prejeto: 30. 8. 2010

Jure Volčjak

univ. dipl. zgodovinar, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana
e-pošta: jure.volcjak@gov.si

Bela krajina v vizitacijskih zapisnikih goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa (1752–1774)

IZVLEČEK

Bela krajina je pod goriško nadškofijo v cerkveno-upravnem pogledu predstavljala zaključeno celoto. Vseh pet župnij je spadalo pod jurisdikcijo nemškega viteškega reda s sedežem v Metliki, goriški nadškof je nad njimi imel škofovsko. V času škofovanja nadškofa Attemsa so bile belokranjske župnije vizitirane trikrat. Poročila teh vizitacij so se na srečo ohranila v Nadškofijskem arhivu v italijanski Gorici. Njihova vsebina je slovenski javnosti praktično neznan, zato želimo s tem prispevkom prikazati cerkveno življenje v Beli krajini med letoma 1753 in 1771.

KLJUČNE BESEDE

Bela krajina, Črnomelj, Metlika, Podzemelj, Semič, Vinica, vizitacije, goriška nadškofija, goriški nadškof Karel Mihael Attems, škof Rudolf Edling

ABSTRACT

WHITE CARNIOLA IN VISITATION MINUTES OF THE ARCHBISHOP OF GORIZIA, KARL MICHAEL ATTEMS (1752–1774)

White Carniola was a complete ecclesiastical administrative unit under the Archdiocese of Gorizia. All five parishes fell under the jurisdiction of the German order of knights with its seat in Metlika and the Archbishop of Gorizia only held ecclesiastical authority over them. During the episcopacy of Archbishop Attems the White Carniolan parishes were subject to three visitations. Reports on these have luckily been preserved in the Archdiocesan Archives in Gorizia, Italy. Since their contents have remained largely unknown to the Slovenian public, the paper seeks to present the ecclesiastical life in White Carniola between 1753 and 1771.

KEY WORDS

White Carniola, Črnomelj, Metlika, Podzemelj, Semič, Vinica, visitations, Archdiocese of Gorizia, Archbishop of Gorizia, Karl Michael Attems, Bishop Rudolf Edling

Cerkvene razmere na Kranjskem v drugi polovici 18. stoletja

Oglejski patriarhat, ki je cerkveno-upravno pokrival celotni prostor današnje Slovenije do reke Drave (z izjemo beneške Istre, območja tržaške škofije in nesklenjenih predelov ljubljanske škofije), po koncu 16. stoletja dokončno ni mogel več vršiti cerkvene jurisdikcije na avstrijskem delu svoje škofije. Nadškofijski prestol so namreč od leta 1420 dalje, po odpravi svetne oblasti patriarhata,¹ zasedale le Benetkam vdane osebe. Patriarh Francišek Barbaro (Francesco Barbaro) (1593–1616)² je bil zadnji oglejski patriarh, ki je stopil na naša tla³ (leta 1593) in opravil temeljito vizitacijo svoje škofije.⁴ Razmere so šle celo tako daleč, da je cesar Ferdinand II. patriarhu Avguštinu Gradeniku (Agostino Gradenigo) (1628–1629) leta 1628 prepovedal izvrševanje cerkvene oblasti na avstrijskem ozemlju patriarhata, svojim podanikom pa sprejemanje kakršnih koli patriarhovih ukazov.⁵ S tem je bilo patriarhom onemogočeno osnovno škofovsko poslanstvo: biti redni dušni pastir na ozemlju svoje škofije.⁶ Njegovo funkcijo so zato opravljali kar posamezni župniki in arhidiaconi, ki so se obračali na dunajskega nuncija, ki je škofovska opravila nato zaupal drugemu škofu z avstrijskega ozemlja.⁷

Vsi poskusi urejanja zapletenega položaja so se od druge polovice 16. stoletja naprej izjalovili. Razreševanje »oglejskega problema« ali tudi *affaire d'Aquilée*, kot so to v letu 1751 poimenovali v časopisu *Gazette de Cologne*,⁸ se je učinkoviteje začela urejati sredi 18. stoletja. Dunajska vlada je namreč želela, če ne drugače že zaradi prestiža, na prostoru med Dunajem in mejo z Benetkami in Jadranskim morjem na zahodu ter Donavo na vzhodu imeti pod kontrolo pravi metropolitni sedež s sedežem na tem ozemlju.⁹ Želje dunajskega dvora so bile zaradi skupnih interesov Benetk in papeške države včasih res samo želje. »... *Sveti sedež ima zaradi političnih interesov papeške države v Italiji raje "latinsko" cerkveno oblast kot pa "nemško"*«. ¹⁰

Stanje sredi 18. stoletja je bilo nevzdržno. To potrjuje tudi poročilo škofa Ernesta Harracha, poslanca cesarja Karla VI. pri Svetem sedežu, ko je leta 1737 ocenjeval versko stanje na ozemljih cesarstva, pripadajočih oglejskemu patriarhatu. Pravi, da »*ovce ne slišijo več glasu Pastirja, in ta jih ne more obiskati* ...«. ¹¹

Neživljenjsko stanje je na močne pritiske cesarice Marije Terezije začel reševati takratni papež Benedikt XIV. (1740–1758). Benetke so seveda ob prvih informacijah po spremembah v oglejskem patriarhatu zagnale preplah. Marija Terezija je namreč že novembra 1747 papežu predlagala baselskega kanonika Karla Mihaela Attemsa kot kandidata za škofa s sedežem v Gorici. Ker je moral papež dati na konkreten predlog konkreten odgovor, je *Serenissima* v marcu 1748 poslala v Rim Francesca Doscarija, da bi preprečil veliki avstrijski projekt.

Avstrijska vlada je avgusta 1748 sprejela dve temeljni odločitvi, zadevajoči oglejski patriarhat: prvič, Oglej se mora vedno smatrati kot fevd cesarstva, in drugič, ker monarhija politično nadzira večji del patriarhatu pripadajočega ozemlja, mora dobiti tudi škofovski sedež. V Rim sta bila poslana dva predloga: v Gorici se ustanovi ali škofovski sedež ali apostolski vikariat za avstrijski del patriarhata. Slednji je bil za Benetke bolj časten, sprejemljiv pa tudi za rimsko kurijo.

Vpliv Benetk na papeški dvor je bil tako velik, da so za Dunaj pomembno pošto ovirali skoraj celo leto 1749.¹² Dne 29. novembra 1749 je papež nato le objavil breve *Omnium Ecclesiarum sollicitudinem*. Z njim je za avstrijski del oglejskega patriarhata ustanovil apostolski vikariat s sedežem v Gorici.¹³ Imenovanje apostolskega vikarja pa se je še malo zavleklo. Breve *Postquam per alias*, s katerim je bil baselski kanonik Karel Mihael Attems imenovan za apostolskega vikarja, je bilo izdano šele 27. junija 1750.¹⁴

Benetke so se ob teh dogodkih počutile ponižane in ogorčene, zato so nemudoma pretrgale diplomatske odnose s Svetim sedežem. Obenem je vlada v Benetkah naročila vsem beneškim škofom, da so s posebnimi spomenicami pri papežu zahtevali spoštovanje in ohranitev vseh starih pravic oglejskega patriarhata. Med prebivalstvo avstrijskega dela patriarhata pa je razširjala tiskovine, v katerih je v imenu patriarha izjavljala, da so vsa dejanja in vsi ukrepi novega apostolskega vikarja nični in brez vsake pravne veljave.¹⁵

1 Kralj, 250-letnica goriške nadškofije, str. 270.

2 V času vizitacije tyrski nadškof in koadjutor oglejskega patriarha, od konca 1593 do 1616 pa oglejski patriarh. Prim. *Hierarchia Catholica*, 4, str. 90, 351; Trebbi, Francesco Barbaro, str. 347.

3 Ožinger, Kriza cerkvenega življenja, str. 93; Benedik, Protireformacija in katoliška prenova, str. 130, 150.

4 AAU, ACAU, b. 753; kopija v Arhivu Republike Slovenije, Evidenca o arhivskem gradivu, ki se nahaja izven države ter zadeva Slovenijo in Slovence, Evidentiranje v Nadškofijskem arhivu Gorica, leto 2006; Žnidaršič Golec – Volčjak, Videm, Italija, str. 113.

5 Klinec, *Zgodovina goriške nadškofije*, str. 34.

6 Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 170 sl.

7 Benedik, Protireformacija in katoliška prenova, str. 150.

8 Tavano, *La diocesi di Gorizia*, str. 43.

9 Prav tam, str. 46.

10 Prav tam, str. 43.

11 Tavano, Prvi goriški nadškof, str. 387; Tavano, *La diocesi di Gorizia*, str. 41, op. 1.

12 Edelmayer, La soppressione del patriarcato, str. 399.

13 Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 1, str. 43–46.

14 Prav tam, št. 3, str. 50–59; Tavano, *La diocesi di Gorizia*, str. 44 in op. 6.

15 Klinec, *Zgodovina goriške nadškofije*, str. 35.

Zemljevid goriške nadškofije.¹⁶

Dunaj se je seveda čutil dovolj močnega, da nadaljuje začeto ofenzivo, zato je od papeža zahteval dokončno ukinitvev patriarhata in ustanovitev dveh škofij v enakem rangu (škofija, nadškofija, patriarhat) v Gorici in Vidmu. Benetke so nasprotno vztrajale pri premestitvi sedeža patriarhata v Videm. V spor se je na prošnjo Benetk vmešala še Francija, a brez uspeha.¹⁷ Benetke so se uklonile šele takrat, ko so prišle do spoznanja, da so politično popolnoma kapitulirale, hkrati pa so bile podvržene še zunanjemu, mednarodnemu pritisku. Zato so januarja 1751 ponovno vzpostavile diplomatske odnose z Rimom. Popustil je seveda tudi Dunaj. Eksplisitno so poudarili, da se dokončno odpovedujejo zahtevi, da bi goriški škof dobil naslov patriarha, odpovedali pa so se tudi prenosu sedeža patriarhata iz Ogleja v Gorico.

Februarja 1751 so na Dunaju potekala pogajanja med ministri dunajske vlade in beneškim veleposlanikom Tronom in že čez mesec dni je bil podpisan sporazum o ukinitvi patriarhata in ustanovitvi dveh škofij (tedaj se še ni vedelo, ali bo papež ustanovil škofiji ali nadškofiji). Mejo med obema

Danijel Delfin (Daniele Delfino), oglejski patriarh (21. V. 1734–6. VII. 1751), videmski nadškof (6. VII. 1751 – † 13. III. 1762).¹⁸

¹⁶ Dolinar, Fiziognomija in struktura, med str. 192–193.

¹⁷ Benetke so namreč prosile za oboroženo pomoč poleg Francije še Sardinijo, Prusijo in Anglijo. Klinec, *Zgodovina goriške nadškofije*, str. 35.

¹⁸ *Patriarchi*, str. 406.

škofijama so potegnili po državni meji med Imperijem in Republiko.¹⁹

Tisočletna zgodovina oglejskega patriarhata je bila tako končana 6. julija 1751. Tega dne je namreč papež Benedikt XIV. razglasil bulo *Iniuncta nobis* in s tem ukiniteljski patriarhat, na njegovem teritoriju pa ustanovil dve nadškofiji: eno v Vidmu za beneški del, drugo pa v Gorici za avstrijski del patriarhata oziroma za t. i. *a parte Imperii*.²⁰ Podrobnejša cerkvenoupravna struktura novoustanovljenih nadškofij je bila določena kasneje: 18. aprila 1752 za goriško nadškofijo z bulo *Sacrosanctae Militantis Ecclesiae*,²¹ 19. januarja 1753 pa še za videmsko z bulo *Suprema dispositione*.²² Prvi videmski nadškof je postal zadnji oglejski patriarh Danijel Delfin (Daniele Delfino) (naslov patriarha je ohranil do smrti), sedež goriškega nadškofa pa je zasedel apostolski vikar, grof Karel Mihael Attems.

Papež Benedikt XIV. je kasneje ustanovitev novih nadškofij nadškofu Attems opisal kot »božansko, ne človeško delo«, kardinalu Tencinu pa je zapisal, da je s tem rešil problem med »sovražniki in Benečani«. ²³ Po mnenju Giovanne Paolin pa sta bila papež in cesarica osebi, ki sta najbolj škodovali tedaj že močno oslavljenim Benetkam.²⁴

Nadškof Karel Mihael Attems (1711–1774)

Karel Mihael Attems je bil rojen 1. julija 1711 v Gorici kot peti otrok v znameniti plemiški rodbini Attems-Petzenstein. Študiral je na jezuitskem kolegiju v Gradcu, nato v Collegio dei Nobili v Modeni. Študij je dokončal na rimski Sapienzi leta 1735 z doktoratom iz rimskega in kanonskega prava. Mašniško posvečenje je prejel v Rimu naslednje leto.²⁵ Isto leto je postal kanonik v Baslu. Z brevom *Postquam per alias* je bil 27. junija 1750 imenovan za apostolskega vikarja za avstrijski del oglejskega patriarhata s sedežem v Gorici in naslovnega škofa v

Pergamonu. Škofovsko posvečenje je prejel konec avgusta 1750 v Ljubljani.²⁶ Po ukinitvi patriarhata je postal prvi goriški nadškof.²⁷

Svoje službe se je lotil zelo zavzeto. Takoj je pričel spoznavati zapleteno cerkveno in upravno stvarnost svoje obsežne nadškofije.²⁸ Pregled nad njo je dobil preko temeljito opravljenih pastoralnih vizitacij, na podlagi katerih je sestavil obsežna poročila sv. očetu.²⁹ Nalogo vizitiranja celotnega ozemlja oglejske škofije pod avstrijsko cesarsko hišo in tamkajšnjega ozemlja v skladu s koncilskimi določili mu je posebej ukazal sam papež, da bi se na ta način lažje seznanil z razmerami na zaupanem mu območju.³⁰

Za pospeševanje verskega življenja in približevanje starih, velikih župnij preprostim vernikom, pa tudi v skladu s politiko vladarske hiše, je ustanovil preko 40 novih župnij ter številne vikariate. Ustanavljal je nove bratovščine, pri čemer si je prizadeval za »vrnitev prvotnega duha«, saj se je delovanje bratovščin vedno bolj oddaljevalo od osnovnih nalog.³¹ Organiziral je pastoralne konference za duhovnike, letna srečanja duhovščine in škofa v Gorici, uvedel duhovne vaje za laike in duhovnike, vpeljeval misijone v večjih krajih itd. Cenil je rabo jezikov svojih ovčic, zato je spodbujal pridiganje v materinščini. Sam je pridigal v vseh štirih jezikih svoje obsežne nadškofije: italijanščini, furlanščini, nemščini in slovenščini. Kot kažejo zadnje raziskave, je slednjo še posebej cenil; ne nazadnje so slovensko govoreči verniki predstavljali kar 75% prebivalcev nadškofije.³² Leta 1757 je kljub težkim gospodarskim razmeram v Gorici ustanovil semenišče za izobraževanje duhovščine. Dobri izobrazbi svojih duhovnikov je namenjal nasploh veliko skrb in pozornost.³³ Zavzemal se je za revne in uboge ter v ta namen v Gorici ustanovil špital sv. Rafaela za revne in sirote. Leta 1754 je odprl prvo tiskarno v Gorici.

¹⁹ Edelmayer, La soppressione del patriarcato, str. 399–401; Edelmayer, La Casa d'Austria, str. 555–580; Del Negro, Venezia e la fine del patriarcato, str. 31–60; Klinec, Zgodovina goriške nadškofije, str. 34 sl.; Trebbi, Alle origini dell'arcidiocesi di Gorizia, str. 1–25. Pogajanja so zelo dobro dokumentirana tudi v gradivu, ki se nahaja v Avstrijskem državnem arhivu. ÖStA, AVA, Alter Cultus, Sign. 29 Görz, fasc. 82. Povzetke je moč najti tudi v: Franz, Die Gründung der Erzdiözese Görz, str. 153–182.

²⁰ Dolinar, Jožefinizem in janzenizem, str. 155; Dolinar, Oglejski patriarhat in Slovenci, str. 80; Dolinar, Slovenska cerkvena pokrajina, št. 5, str. 61–73.

²¹ Dolinar, Slovenska cerkvena pokrajina, št. 6, str. 73–100.

²² Bergamini, La soppressione del patriarcato, str. 21–27, Tavano, Dal patriarcato a due arcidiocesi, str. 261; Tavano, Da Aquileia a Gorizia, zlasti str. 279–288.

²³ Prav tam.

²⁴ Paolin, Il patriarcato, str. 343.

²⁵ Glede na pismo posvetitelja je bil posvečen že leta 1736 in ne šele leta 1737, kot najdemo v literaturi. Prim. Martina, Karel Mihael, str. 35, op. 11.

²⁶ Prav tam, str. 38.

²⁷ Dolinar, Slovenska cerkvena pokrajina, št. 3, str. 50–59; Tavano, La diocesi di Gorizia, str. 44 in op. 6.

²⁸ Od številne literature glej npr. Baraga, Vizitacijski zapisniki župnij, str. 119; Tavano, Attems, Karel Michael, str. 17–18.

²⁹ AŠV, S. C. Concilii, Rel. dioec., Goritien., busta 368, Relatio ad limina 1754, 1759, 1765 in 1773. Za posredovanje fotokopij se zahvaljujem dr. Matjažu Ambrožiču. Kopijo prvega poročila najdemo tudi v: AAG, Pratiche del diocesi relazioni al 1754–1767, N. 1.

³⁰ Baraga, Župnija Miren skozi stoletja, str. 53.

³¹ Martina, Karel Mihael, str. 42.

³² O Attemsovi rabi slovenščine glej predgovor Brede Pogorelec in spremno študijo Lojzke Bratuž z naslovom Attemsove slovenske pridige v knjigi Attems, Karl Michele: Slovenske pridige, še posebej od str. 23 dalje, ter leto mlajšo izdajo iste avtorice *Manoscritti sloveni*; tudi Jan, Italijanska študija, str. 354–358.

³³ Več o tem Tavano, Dalla "Domus presbyteralis" (1757) al seminario centrale.

Karel Mihael Attems, apostolski vikar za avstrijski del oglejskega patriarhata, naslovni menitski, nato pergamski škof (27. VI. 1750–18. IV. 1752), goriški nadškof (18. IV. 1752–18. II. 1774).³⁴

Bil je odprt za cerkvene reformne struje tedanjega časa, v doktrinarnem smislu pa je bil zelo strog in navezan na rimsko linijo. Kljub dobremu sodelovanju z dunajsko vlado se je leta 1758 uprl načrtu združitve ljubljanske škofije z goriško nadškofijo. Prav tako je odločno nasprotoval poseganju vlade v cerkveno življenje in razpustu jezuitov. Na dunajskem dvoru je užival velik ugled, še posebej pri cesarici Mariji Tereziji, ki je njemu in naslednikom na goriškem nadškofovskem prestolu leta 1766 podelila naziv kneza Svetega rimskega cesarstva.

Leta 1768 je v Gorici organiziral znamenito provincialno sinodo, s katero je hotel dodatno urediti pastoralno in disciplino v svoji nadškofiji. Še v istem letu je zaprosil za koadjutorja (konec 1769 je to postal goriški stolni dekan Rudolf Edling), ki ga je po smrti 18. februarja 1774 tudi nasledil na nadškofovskem prestolu.³⁵

Bela krajina pod goriško nadškofijo

Bela krajina je bila v duhovnih zadevah od ukinitve oglejskega patriarhata oziroma ustanovitve go-

riške nadškofije leta 1751 do leta 1787 vključena v goriško nadškofijo.³⁶ Belokranjske župnije Črnomelj, Metlika, Podzemelj, Semič in Vinica so za svojega ordinarija priznavale goriškega nadškofa. Priznavale so njegove aktivnosti in zunanjo sodno oblast v metliškem komisariatu, od njega so prejemale seznam pridržanih grehov, ordinacijske dekrete, direktorije itd., kot predstojnika so se ga spominjale v molitvah pri sv. mašah. V ostalem so bile podrejene nemškemu viteškemu redu oziroma križnikom s sedežem v Metliki. Provincialni komtur (metliški komendator) je imel kot redovni predstavnik pravico do podeljevanja vseh cerkvenih služb v Beli krajini; na ta način je bil neke vrste »belokranjski oz. križniški ordinarij«, metliški prošt pa je bedel nad duhovnimi zadevami kot goriški komisar. Imel je pravico nadzora nad vsemi duhovniki v belokranjskih župnijah, ne samo nad križniškimi.³⁷ Svetnih duhovnikov pa je na območju Bele krajine delovalo zelo malo. Če je bilo mogoče, je razpisano mesto dobil vedno pripadnik križniškega reda.

Vizitacije goriškega nadškofa Attemsa

Slovenski prevod latinske besede *visitatio* pomeni obiskovanje in pregledovanje, preverjanje delovanja cerkvenih ustanov s strani pristojnega predstojnika ali njegovega namestnika, kar vključuje tako pregled osebja, cerkvenih zgradb in ustanov posamezne župnije. V preteklosti je bila vizitacija obenem tudi priložnost, ko se je podeljeval zakrament birme, posvečevale so se cerkve, oltarji, bogoslužna oprema itd.³⁸ Poznamo redne in izredne vizitacije; prve se ponavljajo na določene časovne intervale, druge pa so takrat, ko to zahtevajo posebne okoliščine.³⁹

Po tridentinskem koncilu sredi 16. stoletja se je uveljavilo pravilo vizitiranja škofij na dve do pet let.⁴⁰ Škof naj bi tako obiskal vse župnije svoje škofije – sam oziroma po svojem pooblaščenju. Po vsaki končani vizitaciji je bilo potrebno spisati posebno poročilo in ga dostaviti sv. očetu. Te vizitacije imenujemo kanonične vizitacije, saj jih predpisuje kanonsko pravo,⁴¹ »z vidika pomena za škofijo pa jih lahko imenujemo tudi pastoralne«.⁴²

³⁶ Sledilo je obdobje do leta 2006, ko je spadala pod (nad)škofijo Ljubljana, od 7. aprila 2006 pa spada pod novoustanovljeno škofijo Novo mesto. Prim. http://212.77.1.245/news_services/bulletin/news/18219.php?index=18219&cpo_date=07.04.2006&clang=it

³⁷ Več o tem glej članek Matjaža Ambrožiča v pričujoči številki *Kronike*.

³⁸ Lavrič, *Vizitacije kot vir*, str. 483 sl.

³⁹ Baraga, *Vizitacijski zapisniki župnij*, str. 119 sl.

⁴⁰ <http://www.totustuustools.net/concili/> (5.1.2010): Sessione XXIV (11 novembre 1563), Canone III, Decreto di riforma.

⁴¹ *Zakonik cerkvenega prava*, str. 191, kan. 396–398.

⁴² Baraga, *Vizitacijski zapisniki župnij*, str. 119.

³⁴ *Patriarchi*, str. 406.

³⁵ Tavano, Attems, Karel Michael, str. 17–18.

Pred vsako vizitacijo je bilo navadno izdano posebno pismo, s katerim je škof seznanil vernike in duhovščino z namenom vizitacije. Ljudstvu in duhovščini je z njim dal določena navodila: o pripravi na škofov obisk, na kaj naj bodo pozorni (pri ureditvi cerkva, pri osebnih zadevah) itd. Konkretni napotki duhovščini so vidni iz t. i. inštrukcij oziroma seznama vprašanj, na katerega so se morali pripraviti posamezni duhovniki. Podatki, ki jih lahko dobimo v vizitacijskih zapisnikih, so bili precej odvisni od interesa vizitatorja. Nekateri vizitatorji so bili bolj pastoralno usmerjeni in so se bolj podrobno posvetili verskemu življenju in moralnim razmeram v posameznih župnijah, pri formalistih pa najdemo bolj odrezave zapise odgovorov, zlasti o stanju objektov in materialnih okoliščinah.⁴³

Vizitacijski zapisniki, nastali po opravljenih vizitacijah, so izredno pomemben vir za zgodovino posamezne škofije, posebej pa še za zgodovino posameznih župnij. Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Attemsa so zapisani v 24 obsežnih zvezkih; vsebujejo zapise vsaj enega vizitacijskega potovanja. Ena od posebnih vrednosti teh vizitacij naj bi bila zelo dobra ohranjenost.⁴⁴ Zapisniki zajemajo čas med letoma 1750 in 1774, hranijo pa se v Nadškofijskem arhivu v italijanski Gorici. Večina zapisnikov je izšla tudi že v tiskani obliki (4 knjige), peta knjiga, za področje Kranjske, pa je v pripravi.⁴⁵

V času škofovanja nadškofa Attemsa je bila vizitacija v Beli krajini opravljena trikrat. Prvi dve vizitaciji, tj. leta 1753 in 1761, je opravil nadškof osebno (z dvema komisarjema), tretjo pa goriški pomožni škof Rudolf Jožef grof Edling.⁴⁶

Ko se je nadškof Attems pripravil na prvo vizitacijo, je pripravil vprašalnik z 21 točkami, ki ga je kasneje razširil na 36 točk. Zapisnik prve vizitacije za Kranjsko obsega sicer vprašanja v 58 točkah!⁴⁷ V kasnejših vizitacijah se je obseg občutno zmanjšal, saj je v letih 1761, 1763 in 1767 zajemal le še 22 točk, leta 1771 pa se malenkostno razširil na 27 točk. Vizitacijski zapisniki so pisani v latinskem in italijanskem jeziku, vizitacije belokranjskih župnij pa izključno v latinščini.

Vizitacije, ki jih je opravil nadškof Attems osebno, so bile izrazito pastoralno obarvane. V njegovih vizitacijskih zapisnikih ni najti birokratskega in notarskega tona; zasledimo bolj vzgojne prijeme (to je moč razbrati tudi pri odpravljanju prekrškov oziroma opominjanju posameznih duhovnikov). Nadškof je želel približati božjo besedo vernikom, zato je ob obiskih župnij vernike skoraj vedno nagovarjal v njihovem maternem jeziku. Zapisniki njegovega pomožnega škofa so že bolj birokratski. Zapisani odgovori so krajši, bolj uradni.

Nadškof Attems je na pastirskih obiskih župnij posvečal izredno pozornost liturgičnim obredom. Redno je pridigal (kot že rečeno, navadno v jeziku vernikov), obhajal, birmal, pa tudi prevideval bolnike. Občasno je nadziral pouk krščanskega nauka, znanje otrok je tudi osebno preverjal. Veliko pozornost je namenjal usposobljenosti podrejene mu duhovščine (zato tudi ustanovitev semenišča), njihovo udeležbo na duhovnih vajah itd. V skladu s smernicami papeža Benedikta XIV. in dovoljenjem Marije Terezije je skrčil preveliko število prazničnih dni. To vprašanje je bilo še posebej kočljivo, sploh v povezavi s poljskim delom. Kmetje so namreč zelo neradi prekinjali poljska opravila, zlasti v tistih mesecih, ko je bilo dela na pretek.⁴⁸

V prispevku poskušamo prikazati samo zgradbo vizitacijskih zapisnikov in odgovore na zastavljena vprašanja, zaradi česar se določeni podatki ponavljajo, besedilo pa včasih postane suhoparno.⁴⁹ Vendar iz podatkov lahko razberemo določeno kontinuiteto na vseh področjih, tako pri ljudeh, njihovih dužnih pastirjih, kot tudi pri stanju cerkvenih zgradb in bogoslužne opreme. Pa vendar tudi suhoparni podatki kažejo na spremembe in novosti.

Opozoriti velja na subjektivnost vira. Vizitator je namreč podatke zapisoval po svojem osebnem videanju in opažanju. Ti so zaradi tega lahko pristranski, subjektivni, včasih preveč formalni. Vizitacijski zapisniki kljub temu predstavljajo temeljni zgodovinski vir, na podlagi katerega ugotavljamo versko stanje na Slovenskem, seveda ob ustrezni kritični presoji.⁵⁰

Vizitacije župnije Metlika

Župnija Metlika je bila v času nadškofa Attemsa vizitirana trikrat, leta 1753, 1761 in 1771. Prvi dve vizitaciji je nadškof opravil sam, zadnjo pa njegov pomožni škof Edling. Nadškof Attems se je v Metliki ustavil sicer tudi še 7. julija 1763, vendar same župnije ni vizitiral. Razsodil je zgolj v enem

⁴³ Prav tam, str. 119 sl.

⁴⁴ Avtorji, ki so se do sedaj na tak ali drugačen način ukvarjali s temi zapisniki, trdijo, da so vizitacije popolnoma ohranjene. Temu žal ni čisto tako. To velja še posebej za vizitacijo Kranjske, opravljeno v letih 1752/3. Sam protokol z vizitacijskimi zapisniki je močno poškodovan, manjkajo pa tudi kompletni vizitacijski zapisniki več župnij, npr. celotne Tuhinjske doline, ali pa deli zapisnikov! Prim. AAG, Atti pastorali di Attems, 7 (22).

⁴⁵ Za že objavljene knjige glej seznam literature, peto knjigo pa za objavo pripravlja avtor tega prispevka.

⁴⁶ *Die Bischöfe 1648 bis 1803*, str. 86–88.

⁴⁷ AAG, Pratiche del Attems, b. 1, Schede in preparazione per la visita pastorale del (?) a Planina e nella Carniola, Num. 5, Tabella pro visitatione episcopali praeparanda; Num. 6. Tabella pro actuali visitatione episcopali. Tu najdemo tudi njegovo pismo duhovščini z napovedjo vizitacije.

⁴⁸ Podrobneje Makarovič, *Slovenci in čas*, str. 100 sl.

⁴⁹ Podobno vizitacijske zapisnike tolminskega arhidiakonata za obdobje 1751 in 1756 prikazuje France Baraga. V: *Tolminski zbornik* 1997, str. 119–144.

⁵⁰ Lavrič, *Vizitacije kot vir*, str. 489.

zakonskem sporu, nato pa podelil še zakrament sv. birme 44 vernikom.⁵¹

Vizitacija leta 1753⁵²

Prva vizitacija župnije Metlika pod goriško nadškofijo se je odvijala pet dni, med 4. in 8. avgustom 1753. Nadškof je v Metliko prišel po precej naporni poti iz Novega mesta. Sama ježa je trajala kar pet ur. Po navodilu vrhovnega provincialnega magistra, Johanna grofa Harracha, ga je na poti spremljal Kajetan grof Wildenstein, administrator komende nemškega viteškega reda iz Metlike. Visokega gosta je okoli poldneva pri mestnih vratih v Metliki pričakal bučen sprejem streljanja iz možnarjev, glasno zvonjenje zvonov in zbor duhovnikov nemškega viteškega reda, tamkajšnjega plemstva in velike množice vernikov. Nadškof se je nato v spremstvu komturja napotil v župnijsko cerkev, kjer so ga sprejeli z igranjem orgel. Nadškof in verniki so prejeli blagoslov z Najsvetejšim, ki jim ga je podelil prošt in metliški župnik. Nato se je s spremstvom napotil v proštijo, ki je bila naslednje štiri dni njegovo bivališče. V času vizitacije je nadškof daroval maše, vsakodnevno je imel dvakrat spovedovanje in eno katehezo, ostali duhovniki pa najmanj 16. Več tisoč vernikom je podelil zakrament sv. birme.

Izprašani metliški kleriki so povedali, da pod upravo nemškega viteškega reda v Beli krajini, v metliškem okrožju, spada pet župnij. Prva oziroma glavna je bila župnija oziroma proštija Metlika, druga župnija Semič, tretja Črnomelj, četrta Vinica in peta Podzemelj. Metliška župnijska cerkev ni stala v mestu, temveč v kraju Tri fare, do kamor je bilo slabe četrte ure hoje. V mestu je stala sicer še druga cerkev, v katero so zahajali župljani.

Mesto Metlika je bilo po zapisu nadškofu Attems v vseh pogledih zelo revno, izgledalo je bolj vas kot mesto, v katerem ni bilo nič omembe vrednega vizitacije, razen palače komende, proštije in hiše zagrebškega kapitlja.

Nadškofu je bilo povedano, da je župnijska cerkev v mestu Metlika posvečena sv. Nikolaju. Pokopališča ni imela; to se je nahajalo pri matični cerkvi v Treh farah. Cerkev je bila revna, stara in slabo preskrbljena. V njej so stali štirje oltarji, ki so bili skupaj s cerkvijo posvečeni. Na glavnem oltarju je stal tabernakelj z Najsvetejšim. V cerkvi je stal tudi krstni kamen, hranišče za sveta olja in drugo, potrebno za opravljanje maš. Tlak v cerkvi je bil dovolj dober, iz kamna. Prižnica je bila opremljena z razpelom. V cerkvi so stale tudi štiri spovednice. Zakristija je bila ozka in temna. Paramentov, kelihov in ostalega je bilo v zadostni meri; imela je še ciborij in monštranco. V zvoniku so viseli trije zvonovi. Zvonik je bil opremljen tudi z uro; slednje

sicer ni bilo pogosto. Cerkev je bila brez dohodkov; vzdrževanje je bilo na skrbi nemškega viteškega reda, v pomoč so mu bili miloščina in darovi vernikov.

Metliška župnijska cerkev je imela 18 podružnic (v kasnejših vizitacijah se cerkev sv. Lenarta ne omenja več), in sicer: sv. Vida na Jugorju s pokopališčem, sv. Jakoba v Suhorju s pokopališčem, sv. Janeza Krstnika na Gornji Lokvici, sv. Marka v Bušnji vasi, sv. Antona v Trnovcu, sv. Urbana na Gabrovcu, sv. Marjete v Bojanji vasi, sv. Nikolaja na Krašnjem Vrhu, sv. Device Marije v Radovici, sv. Križa v Klamni vasi, sv. Ane v Vidošičih, sv. Lenarta, sv. Petra v Drašičih, sv. Marije Magdalene na Božakovem, Žalostne Matere Božje pri Treh farah, kjer sta bila tudi pokopališče in škapulirska bratovščina Žalostne Matere Božje, sv. Katarine v predmestju Metlike, sv. Roka v Metliki s pokopališčem in sv. Martina v Metliki.

Nadškof je v času vizitacije izprašal več ljudi, prvega med njimi metliškega župnika in prošta metliškega okrožja (Bele krajine) Janeza Krstnika Biličiča. Ta je o svoji duhovščini povedal, da so vsi njemu podrejeni duhovniki pošteni in zgledni, marljivi v svojem poklicu in zelo priljubljeni pri ljudstvu; na njegovem ozemlju je deloval tudi duhovnik, ki se ni mogel upreti dobri belokranjski kapljici, zato je bil precej vzkipljive narave. Prošt ga je izgnal iz svojega arhidiakonata, da si je na ta način zagotovil mir.

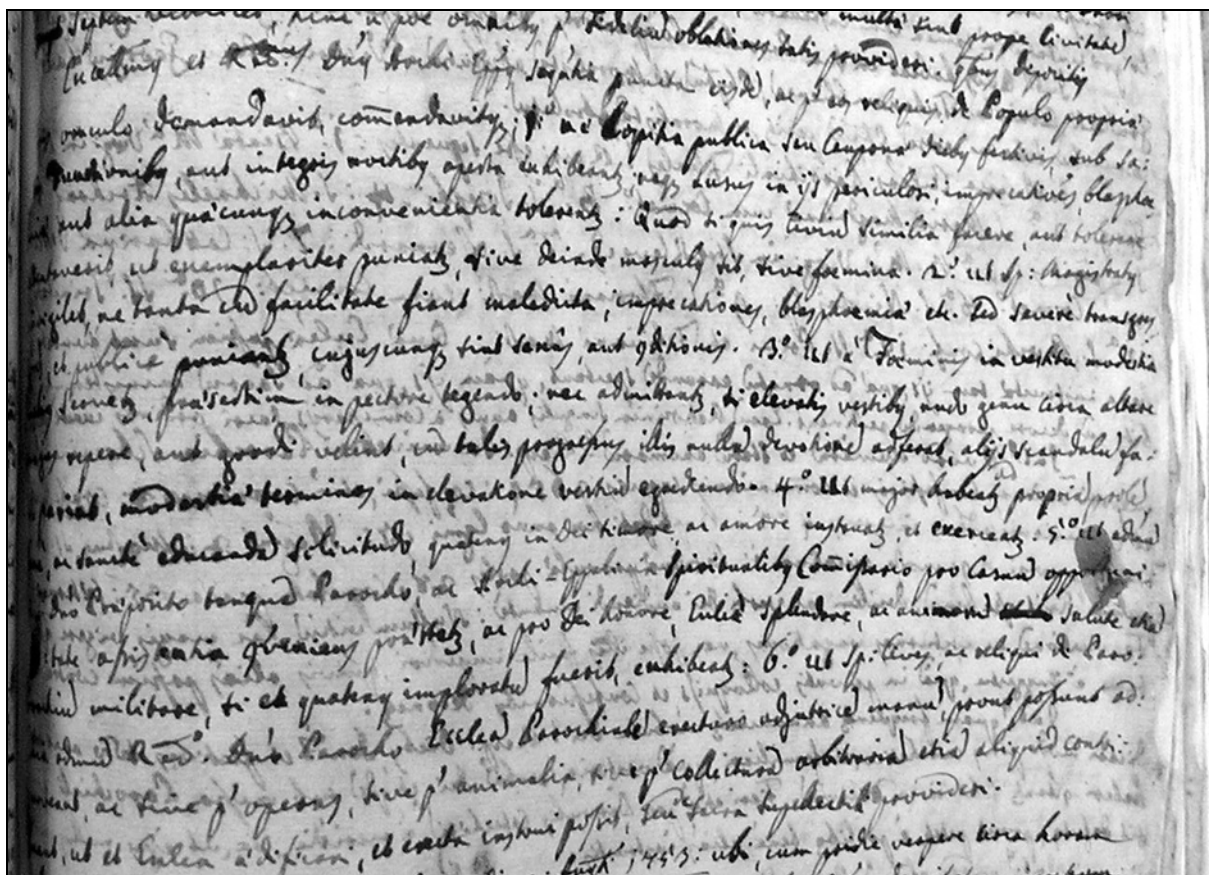
O stanju posameznih cerkvah je povedal, da so bile nekatere pred leti popolnoma prenovljene. Na ta način so zadostili potrebam vernikov in darovanju evharistije. Samo župnijska cerkev v mestu Metlika je bila v zelo slabem stanju, tako da bi jo bilo treba zgraditi povsem na novo. Žalostilo ga je slabo gmotno stanje podružničnih cerkva, saj večina od njih ni imela nobene ustanove oziroma darov. Pokojni vrhovni provincialni komtur grof Gvido Sternberg je sicer daroval glavnico v vrednosti 15.000 goldinarjev pod okrilje belokranjskih župnikov oziroma vikarjev; podobno vsoto tudi pod okrilje cerkva, še posebej župnijskih. Vendar so bile obresti od omenjenega pologa razdeljene v pomoč vikarjem, ne pa vzdrževanju cerkva. Tako je proštu poleg rednih župnijskih dohodkov pripadlo letno še 400 goldinarjev, viniškemu 60, črnomaljskemu 95, za podzemeljskega ni navedeno.⁵³ Metliški župnijski cerkvi sv. Nikolaja pa je pripadlo 55 goldinarjev.

O svojih faranih je prošt povedal, da so meščani »debelokožci« in neodkriti, versko ne preveč učeni. Ostali farani so bili na boljšem glasu, bolj učeni, so pa bili precej vdani zaklinjanju in preklinjanju. Ni vedel za nobeno pohujšanje. Zakrament spovedi in obhajila je leto pred tem prejelo okoli 2.850 vernikov, samo spovedalo se jih je 37. Nobenega od na-

⁵¹ AAG, Atti pastorali di Attems, 18 (33), str. 38v.

⁵² AAG, Atti pastorali di Attems, 7 (22), str. 104v–106.

⁵³ Pri navedbi vsote semiškega župnika je protokol poškodovan.

Vizitacijski dekret iz leta 1753.⁵⁴

vedenih zakramentov ni prejelo 640 oseb. V letu dni je bilo krščenih 147 oseb, ena od njih je bila nezakonskega stanu. Umrlo je 64 vernikov; vsi so prejeli vse potrebne zakramente. Umrlo je tudi pet vernikov, ki so bili pokopani brez prisotnosti duhovnika. Med umrlimi je bilo tudi 35 otrok. Čez leto se je poročilo 59 parov.

Maše v župnijski cerkvi ob nedeljah in prazničnih dnevih so potekale ob deseti uri, po njih je bil v ljudskem jeziku (beri slovenščini) nagovor oziroma kateheza za skupnost najbolj nadarjenih. Jutranja sv. maša (*pro populo*) je potekala poleti ob šestih, pozimi pa ob sedmih, kateheza se je vršila popoldne.

Dekreti oziroma ordinacije, poslani s strani nadškofijske kurije, so bili sprejeti z dolžnim spoštovanjem in upoštevanjem, in so bili vedno skrbno izvršeni.

V dušnem pastirstvu so mu pomagali trije duhovniki: kaplan Jakob Anzl, zorničar Jurij Goimerz in vikar Jakob Rom.

Nadškof Attems je po koncu pogovora s proštom Biličičem izprašal številne druge osebe, na koncu pa so na nadškofova vprašanja odgovarjali še

mestni sodnik in trije odličnejši meščani. O duhovščini so se izrazili zelo pohvalno. Prošt Biličič je bil zelo spoštovan; pri njem ni bilo najti nobenih slabih navad, očitati mu je bilo mogoče le preveliko skrb za zidavo nove proštije stavbe, s skrbjo za župnijsko cerkev pa se ni mogel pohvaliti; obljubil je sicer, da bo v bodoče drugače. Ostali duhovniki so bili različni cerkveni delavci in jim prav tako ni bilo moč očitati ničesar: da so razumni in skrbijo za nemočne, uglajeni, spodobni, vedno pripravljene na pomoč, marljivi v spovedovanju in učenju, vzorni in zelo priljubljeni pri ljudeh. Verniki so bili dobri in potrpežljivi, podložni proštu kot tudi ostalim duhovnikom ter pokorni božji besedi. Niso vedeli za nikakršna pohujšanja. Otroci so bili v osnovnih verskih resnicah dobro poučeni, ni bilo nobenega sovraštva. Podružnične cerkve so bile dobro upravljane s temporalijami; številne so bile pridržane mestu, sedem pa jih zaradi premajhnih dohodkov vernikov ni bilo mogoče vzdrževati v zadostni meri.

Nadškof Attems je po opravljeni vizitaciji ukazal upoštevati sledeča navodila:

Prepovedal je, da bi bile gostilne odprte v prazničnih dneh v času trajanja božje službe ali preko noči; v njih da se ne sme tolerirati nevarnih iger/zabav, preklinjanja, bogokletja ali drugih nespodob-

⁵⁴ AAG, Atti pastorali di Attems, 7 (22), str. 106.

nosti. Če se bi to v mestu nadaljevalo ali dopuščalo, bi se to moralo vzgojno kaznovati, ne glede, ali bi bil prestopnik moški ali ženska.

Magistrat je moral biti stalno pozoren; resne prekrške je moral javno kaznovati.

Primerneje se je bilo treba obnašati do žensk v revnejših oblekah, še posebej pri spovedi.

Otroci so morali imeti dobro in skrbno vzgojo v sveti veri. Spoznati so morali tudi božji strah in božjo ljubezen.

Prošt da mora kot župnik in nadškofijski komisar v duhovnih zadevah nuditi pomoč svojim duhovnikom ob ustreznem času in s tem služiti v božjo čast, cerkveno slavo in zdravje duš, če je zanjo zaprosen.

Ugledni meščani in ostali župljani so bili dolžni župniku pomagati pri gradnji nove župnijske cerkve z ročnimi deli, živino, s kolekturo oziroma prispevati pri gradnji na kak drug način, da se bo nova cerkev zgradila in potem preskrbela s potrebno cerkveno opremo.

Vizitacija leta 1761⁵⁵

Drugič je nadškof Attems metliško župnijo vizitiral čez sedem let. V Metliki je bival štiri dni, tj. med 10. in 13. julijem 1761. Nadškof je v Metliko prispel 10. julija ob osmih zvečer. Sprejel ga je župnik in prošt Jakob Anzl z vsemi potrebnimi častmi. Naslednji dan, 11. julija 1761, je ob sedmih zjutraj opravil slovesno mašo, med katero je posvetil novo župnijsko cerkev, zgrajeno leta 1759,⁵⁶ in podelil zakrament birme 1.189 vernikom. V času vizitacije je spovedal 600 ljudi. Po maši je vizitiral novoposvečeno cerkev.

Cerkev je bila posvečena sv. Nikolaju. V njej je stalo pet oltarjev: poleg glavnega je na evangelijski strani stal oltar Device Marije, na listnati strani pa oltar, posvečen Spominu na zadnjo večerjo. Četrty oltar je bil zgolj označen, za petega pa se nadškof ni spomnil imena patrocinija. Župnijska cerkev je imela 17 podružnic.

V cerkvi sta stali dve spovednici, opremljeni z mrežo. Pri krstniku je visela slika Janeza Krstnika, ko krščuje. Cerkev je hranila številno opremo, med drugim stoječ vrč za vlivanje krstne vode, maziljen stoječ srebrn ali bakren vrček, zelo čiste korporale⁵⁷ in robčke za kelihe. Na evangelijski strani glavnega oltarja in spovednice je stala omarica za shranjevanje svetih olj in vrčkov za prenašanje hostij in svetega olja bolnikom (*burza*). Nadškof je našel tudi kelih s pateno, za katerega je odredil novo pozlatitev.

Po pregledu cerkve je nadškof Attems izprašal v Metliki delujoče duhovnike. Kaplan Marko Tasič se je o proštu in župniku Jakobu Anzlu izrazil zelo pohvalno: da je odličen mož, podobno tudi vikar. V župniji ni poznal nobenega škandala. Spovedoval in poučeval je izmenično skupaj z vikarjem. Njegova plača (*kongrua*) je letno znašala 150 goldinarjev, prehrano je dobival pri župniku.

Vikar Janez Malnarič je župnika pohvalil enako kot kaplan Tasič. Enako je pohvalil tudi delo zorničarja in kaplana. Bila sta dobra in hitra v dušnem pastirstvu. Katehezo je vršil popoldne, pri spovedovanju pa se je izmenjeval s kaplanom in zorničarjem. Povedal je, da nihče ni umrl brez krsta, prejema sv. zakramentov ali brez prisotnosti duhovnika. Od njegove plače po plačilu prehrane in stanovanja v župnišču nikoli ni ostalo praktično nič. Pokojni prošt mu je letno namenil za obhajanje maš 30 goldinarjev, ki pa da jih sedaj ne prejema več.

Tudi zorničar Jožef Biličič je pohvalil delo prošta: da je odličen in pameten mož. Podobno je zatrdil tudi za kaplana in vikarja. Cerkvene račune so vsako leto pregledovali predstojnik komende, prošt, domači župnik ali kak drug odličnejši moški ter ključarji.

Zadnji je svoje odgovore nadškofu podal še prošt Anzl. Zatrdil je, da so metliški farani dobro poučeni, zvesti katoliški cerkvi in lepega vedenja. Šlabbosti, ki jih je moral omeniti, pa sta bili zaklinjanje in preklinjanje; vendar je bilo tega bolj malo. Podružnice so se večinoma vzdrževale z darovi vernikov. Cerkvene račune so pregledovali vsako leto v prisotnosti predstojnika komende, župnika in ključarjev. Denar se je hranil v skrinji, ki se je odpirala z dvema ključema. Njegova plača je znašala okoli 600 goldinarjev, prejemal pa je še 400 goldinarjev od nemškega viteškega reda.

Duhovne vaje z duhovniki je opravljal v postnem času. Maše za ljudstvo (*pro populo*) je vedno obhajal ob nedeljah in praznikih, vmes je imel za odrasle tudi pridige o morali v ljudskem jeziku. Popoldne je potekala kateheza za otroke po navodilih kardinala Bellarminija ali po rimskem katekizmu. Njihovo znanje je tudi preverjal. Po katehezi je imel še teološke nagovore za vernike v ljudskem jeziku, molitev kesanja ter dela rožnega venca z lavretanskimi litanijami. Kateheza se je opravljala tudi na podružnicah. Imel jo je sam ali pa kaplan, ko se je pri podružnici obhajala maša. Ljudstvu je oznanjal postne in praznične dneve, četudi so ti sovpadali z nedeljo. Ljudske igre se v župniji niso organizirale. V župniji je živel 3.300 ljudi, ki so bili spovedani in bili sposobni prejeti obhajilo. Slednje je v velikonočnem času prejelo 2.600 vernikov. Spovedi se ni udeležilo 700 vernikov. V letu dni je bilo rojenih 174 otrok. Vsi so bili krščeni in rojeni v zakonski zvezi. Zakoni so se vedno sklepali po veljavnih pravilih. V letu dni je zakonsko zvezo sklenilo 40 parov. Noben zakon

⁵⁵ AAG, Atti pastorali di Attems, 15 (30), str. 143–151.

⁵⁶ *Šematizem ljubljanske nadškofije*, str. 177.

⁵⁷ Poškrobljen bel prtček, na katerega položi duhovnik med mašo hostijo in kelih.

ni bil sumljiv, nihče od zakoncev tudi ni živel ločeno. Bolnike so previdevali zastonj, ponavadi pa so za to dobili en sold, za poslednje maziljenje pa 4 denariče. Denar so jemali zgolj v primeru, da je bil prostovoljno ponujen. V letu dni je umrlo 160 ljudi. Vsi so bili prevideni, razen enega »sovražnika«, ki je umrl nagle smrti.

V župnijski cerkvi sta bili postavljeni dve spovednici, in sicer pri stranskih oltarjih. Obljubljeno je bilo, da bodo postavili še dve na prehodu, da bo cerkev popolno preskrbljena. Druga maša v župnijski cerkvi je ob nedeljah in praznikih potekala redno ob deseti uri, prva pozimi ob sedmih, poleti pa ob šestih. Pri župniku je bila v službi odrasla ženska kanonične starosti (preko 40 let) in je bila na najboljšem glasu. Najsvetejše se je izpostavljalo večkrat letno, in to z vsem potrebnim spoštovanjem, škofijskimi sinodalnimi predpisi ter primerno razsvetljavo.

Dne 10. julija je nadškof Attems podelil akolitu goriške nadškofije Janezu Štuklu dovoljenje za prejem subdiakonata in diakonata zunaj goriške nadškofije.

Dne 11. julija 1761 je ob osmi uri zjutraj nadškof Attems daroval mašo, ob desetih pa sprejel karlovskega generala grofa Petazzija. Potem se je z njim odpravil na njegovo gospostvo, oddaljeno uro od Metlike, kjer je tudi kosil, in se nazaj v Metliko vrnil šele zvečer.

Dne 12. julija 1761 je ob osmih zjutraj pri slovesni maši podelil Janezu Kondi iz župnije Semič prvo tonzuro in štiri nižje redove (izprašal ga je že prejšnji dan) ter birmal. Z birmanjem je nadaljeval tudi po popoldanskem obedu. Ob koncu je vernike blagoslovil z Najsvetejšim in se od njih poslovil.

Vizitacijo je zaključil naslednji dan, 13. julija 1761. Zjutraj ob osmih je najprej opravil mašo ter se ob desetih odpravil proti Novemu mestu.

Nadškof Attems je po opravljeni vizitaciji proštu Anzlu izdal dekret z navodili za župnijo Metlika in ostale belokranjske župnije. Ukazal je upoštevati sledeče:

Neotesane farane, počasne v dojemanju skrivnosti krščanske vere, je treba stalno poučevati s ponavljanjem skrivnosti vere in osnov krščanske morale. Kateheza je morala po novem potekati ob nedeljah popoldne v župnijskih cerkvah, na podružnicah pa ob priložnostih, ko so kaplani ali vikarji obhajali maše. Pol ure se je moralo poučevati osnove vere, kreposti in govoriti o minljivosti življenja, ostale pol ure pa se je moralo poučevati otroke in jih tudi izpraševati. Odraslim se je moralo pridigati v domačem jeziku tudi o evangelijskih resnicah.

Ženskam je priporočil nošnjo skromnih in spoštljivih oblek, primernih stanu in devištvu, zakonski veri in vdovski čistosti. Odraslim je prepovedal udeležbo na nočnih procesijah. Treba je bilo spoštovati zapovedane praznike. Ob prazničnih

dneh se je bilo treba popoldne udeležiti kateheze ter zmoliti del rožnega venca z litanijami, izpovedati vero, upanje, ljubezen in kesanje v ljudskem jeziku. Na pričetek je bilo treba opozoriti z zvonjenjem.

Duhovniki so se morali ravnati po nadškofijskih odredbah. Vsakodnevno so morali vsaj pol ure brati knjige asketske in moralne vsebine.

Duhovniki so morali biti v času previdevanja bolnikov in opravljanja ostalih zakramentov oblečeni v talar. Na spovedovanje se je bilo potrebno pripraviti. Bolnike, tudi najbolj oddaljene, je bilo treba večkrat obiskati, jim pomagati, umirajoče pa tolažiti in hrabriti z vero, upanjem in ljubeznijo.

Župnijska cerkev v Metliki je imela dve spovednici z mrežama. V njih sta visela seznama škofu pridržanih grehov za odvezo. V krstilnici je bilo treba obesiti sliko Janeza Krstnika, ko krščuje, preskrbeti in postaviti vrč in srebrn ali bakren vrček za prestrezanje blagoslovljene vode. Ob glavnem oltarju na evangelijski strani so morali postaviti omarico, znotraj poslikano ali obdano z blagom, ki se je morala dobro zapirati, za ustrezno hranjenje vazic s svetimi olji in burz z olji za previdevanje bolnikov. Treba je bilo pozlatiti kelih s pateno. Potrebno je bilo izboljšati vzdrževanje in čistost omar za shranjevanje mašnih oblek, in to tako v Metliki kot tudi na Vinici in v Podzemlju.

Nadškof je proštu naročil izvršitev posebnih dekretov, ki jih je izdal župnijama Semič in Črnomelj. V Podzemlju je opazil, da sta bila dva portatila na stranskih oltarjih neustrezna. Obstajala je namreč nevarnost, da se kelih prevrnejo, zato je naročil, da se popravita. Prav tako je bilo treba na novo pozlatiti kelih s pateno.

Prepovedal je uživanje vina v gostilnah v času opravljanja božje službe v župnijski cerkvi. Enako je veljalo ob nedeljah in prazničnih dnevih za čas božje službe tudi po vsej Beli krajini.

Vizitacija leta 1771⁵⁸

Tretja in hkrati zadnja vizitacija župnije Metlika v času škofovanja nadškofa Attemsa se je v Metliki vršila leta 1771. Opravil jo je goriški pomožni škof Edling v času med 28. in 29. junijem. Škof Edling je v Metliko prispel 28. junija, kjer je imel v župnijski cerkvi nagovor v domačem jeziku. Naslednji dan je opravil vizitacijo in podelil zakrament birme 1.556 vernikom. V župnijski cerkvi je stalo sedem oltarjev, v njej pa sta delovali tudi bratovščini Rešnjega Telesa in Krščanske vere. Župnijska cerkev je imela 17 podružnic.

Najprej so na škofova vprašanja odgovarjali ključarji in nekateri metliški meščani. Povedali so, da so z delom svojih duhovnikov zelo zadovoljni. Prejemali so minimalne dohodke, zato so živeli zelo

⁵⁸ AAG, Atti pastorali di Attems, 26 (41), 60–63v.

skromno. Kaplan Jožef Mihelčič se je o svojem predstojniku, župniku in proštu Jakobu Anzlu, izrazil odlično. Podobno sta odgovorila tudi vikar Jakob Anzl in zorničar Jakob Lukešič.

Prošt Anzl je povedal, da v župniji poleg naštetih duhovnikov deluje še nekdanji žumberški župnik Mihael Stariha, ki včasih rad pogleda tudi globlje v kozarec. V župniji je živelo 2.010 moških in 2.090 žensk. Spoved in obhajilo v velikonočnem času je prejelo 3.041 vernikov. V letu dni je bilo poleg enega nezakonskega dečka v zakonu rojenih 187 otrok, od tega 96 dečkov in 91 deklic; vsi otroci so bili krščeni. Mati nezakonskega otroka je bila kaznovana z izgonom iz vasi. Babice so bile v zadnjem letu izprašane v katehezi. V letu dni je bilo poročenih 70 parov. V župniji ni bilo nobenega škandala. Previdevanja bolnikov so se opravljala zastoj. Bolnike je redno obiskoval, umirajočim pa nudil poslednje maziljenje. V zadnjem letu je umrlo 55 ljudi, od tega 27 moških in 28 žensk. Vsi so prejeli vse potrebne zakramente, razen enega, ki je umrl nagle smrti. V župnijski cerkvi so bile postavljene štiri spovednice. Te je bilo najti tudi drugod po podružničnih cerkvah. Duhovne vaje z duhovniki je opravljal doma, s farani pa v župnijski cerkvi v adventnem času. V službi je imel kuharico kanonične starosti. Najsvetejše je izpostavljal letno do 130-krat s potrebno razsvetljavo in po navodilih nadškofijskih sinod. Vestno je izpolnjeval tudi vse obveznosti iz matrikule. Pridigal je v adventnem in postnem času ter tudi večkrat med letom. Svojega službenega mesta ni zapuščal.

Vizitacije župnije Semič

*Vizitacija leta 1753*⁵⁹

Nadškof Attems je v župnijo Semič prispel 9. avgusta 1753 po dveh urah ježe iz Metlike. Po prihodu je prejel blagoslov z Najsvetejšim. Vizitacijo je opravil naslednji dan, 10. avgusta 1753.

Župnijska cerkev je bila zgrajena leta 1745, ko je prejšnja zaradi udara strele popolnoma pogorela. Dne 10. avgusta 1753 je bila slovesno posvečena v varstvo sv. Štefana. Cerkev je bila precej velika, sprejela je lahko precejšnje število vernikov. V njej je stalo pet oltarjev. Štirje od teh so bili postavljeni na novo; kljub temu da so bili leseni, so bili elegantno izdelani in pozlačeni. Na glavnem oltarju je stal star lesen tabernakelj (s pozlačenimi ali posrebrenimi vrati), v katerem sta bila shranjena srebrn pozlačen ciborij in monštranca. Krstni kamen je bil kamnit, stanje v njem je bilo brez pripomb, dotikal pa se je omarice, v kateri so hranili sveta olja. V njej so hranili tudi tri srebrne vazice, dve burzi s pušicama in posodico za poslednjo popotnico. V cerkvi je

stala tudi prižnica s Križanim. Zakristija je imela vso potrebno bogoslužno opremo. V njej je bilo najti pet kelihov, mašne plašče, albe, mappe,⁶⁰ korporale itd.; pogršala se je čistost. Premoženje cerkve so predstavljali različni vinogradi in ostala zemljišča, od katerih je letno prejemale toliko, da je v metliškem okrožju oziroma komisariatu veljala za najbogatejšo.

Sledili so pogovori nadškofa s semiško duhovščino. Župnik Jakob Lavrin je povedal, da sta v župniji Semič delovala še kaplan Jurij Grahek in vikar Jurij Lavrin. Župnija Semič je imela 13 podružničnih cerkva: Naše Ljube Gospe (danes Marijinega rojstva) na Vrčicah, sv. Marije Magdalene v Rožnem Dolu s pokopališčem, sv. Jožefa v Gorencih, sv. Mihaela v Vavpči vasi, sv. Duha na Selih pri Semiču, Naše Ljube Gospe (danes Marijinega vnebovzjetja) v Štrekljercu, sv. Lenarta na Kalu, sv. Katarine na Brezovi Rebri s pokopališčem, sv. Nikolaja na Gradniku, sv. Florjana na Krvavčem Vrh s pokopališčem, sv. Trojice na Vinjem Vrh, sv. Roka v Nestoplji vasi in sv. Primoža in Felicijana na Gabru. Podružnice so bile raztresene vse naokrog in so bile dotirane ter opremljene z vsem potrebnim okrasjem in opremo, ki se uporablja pri opravljanju bogoslužij. Cerkevne račune je vsako leto natančno pregledal komisar nemškega viteškega reda.

V župniji je živelo za spoved in obhajilo primerenih 2.654 vernikov, neprimerenih in nespovedanih 23, neprimerenih za spoved in obhajilo pa je bilo 475 oseb. V letu dni je bilo krščenih 97 zakonskih ter dva nezakonska otroka, umrlo je 29 z vsemi zakramenti previdenih oseb. Ena oseba je umrla hitre smrti, umrlo je tudi 28 otrok. Poročilo se je 35 parov. Navadno ljudstvo je bilo dobro, poslušno in je ljubeče poslušalo božjo besedo. Vse leto je župnik pridigal ob nedeljah in prazničnih dneh, rajši sicer s pomočjo kateheze in ob obiskih družin, kakor ob molitvi, v času maše v župnijski cerkvi, ki je potekala vedno ob deseti uri. Prav tako je imel katehezo za otroke popoldne, zato so bili otroci dobro poučeni. Vsi škofijski dekreti so bili prijazno sprejeti in objavljeni s strani prošta ter v celoti in natančno izpolnjeni. Spoštoval je veljavni seznam škofu pridržanih grehov in izvrševal kesanje. Pobožne ustanove, katerih seznam je bil obešen v zakristiji, so se opravljale ob določenem času in na določenih mestih. Nudil je pomoč pri previdenih bolnikov kot tudi pri vizitaciji, bolniških maziljenjih in v dušnem pastirstvu.

Nato je nadškof izprašal nekaj odličnejših Semičanov. Odgovorili so, da je župnik dober in sprejet pri župljanih, prav tako tudi kaplan in vikar. Vsi so bili skrbni pri previdevanjih in opravljanju zakramentov. Nikoli niso slišali niti videli, da bi to delo

⁵⁹ AAG, Atti pastorali di Attems, 7 (22), str. 106–107.

⁶⁰ Platneni beli prti, ki se uporabljajo nad povoščenim prtom.

kdaj zanemarjali. Božjo besedo so oznanjali ob nedeljah in prazničnih dnevih v župnijski cerkvi, ali pa tam, kjer se je župnija zbrala na »romanju«. Katehezo so vršili po načrtu v adventnem in postnem času; ob posameznih nedeljah in praznikih so pomešali pridige in katehezo s poučevanjem. V prazničnih dnevih so preko celega leta duhovniki popoldne opravljali litanije, ob zapovedanih praznikih tudi večernice. V vseh ostalih stvareh niso imeli pripomb.

Nadškof Attems se je nato pogovoril z Urbanom Mikulusom, ki je opravljal službo kurata in beneficiata pri oltarju Naše Ljube Gospe v cerkvi sv. Lovrenca na Smuku. Ta sicer ni imel pripomb nad duhovniki in farani. Bil je grajski kaplan (sacelan) na gradu gospoda Žige grofa Lichtenberga na gradu Smuk, kjer je upravljal navadni beneficij (*beneficium simplex*).⁶¹ Ustanovil ga je pokojni grof Franc Bernard Lichtenberg pred približno 60 leti, povečal pa grof Juda Jakob Lichtenberg. Beneficij je bil lastnik več posestev in zemljišč; v času vizitacije je bil povezan z gospostvom, prejemal je dohodke iz ustanovnega pisma, in letno še 100 goldinarjev kranjske vrednosti, dodeljenih s strani gospostva. Slednje je skrbelo tudi za prehrano in nastanitev beneficiata, ki je imel več obveznosti. Prva, po naročilu ustanovitelja beneficija, je bila branje tedensko štirih maš v cerkvi pri oltarju Lavretanske Device Marije. Druga obveznost je nastala po povečanju beneficija s strani pokojnega grofa Juda Jakoba, tj. obhajanje tedensko dveh maš, ki jih je opravljal vikar v župnijski cerkvi, za kar je prejemal 60 goldinarjev kranjske vrednosti; in sicer od ustanovnih dohodkov oziroma iz prihodkov zemljišč.

Mikulus je bil po rodu iz današnje Italije. Zatrdiril je, da je na Kranjskem živel v zadovoljstvu, za opravljanje dušnega pastirstva pa zaradi nezadostnega študija ni mogel zaprositi. Pri gospodarstvu gospostva ni imel nobenega dela, razen skrbi za vrata kleti. Ljubljanski škof, ki mu je bil s strani dunajske nunciature podrejen metliški okraj v času patriarhove odsotnosti, mu je podelil dovoljenje za pomoč župniku. To je bilo pomembno zlasti pozimi, ker je bila župnija obsežna in so bile oddaljene vasi težko dostopne.

*Vizitacija leta 1761*⁶²

Drugič je nadškof Attems župnijo Semič vizitiral čez sedem let. V župniji se je zadržal dva dneva. V Semič je prispel 8. julija 1761 ob osmih zvečer. Župnija v času vizitacije ni bila zasedena.

Ob prihodu je bil sprejet s potrebnimi častmi. Najprej je šel v župnijsko cerkev, kjer je prejel blagoslov z Najsvetejšim ter imel pridigo. Naslednji dan je zjutraj ob osmih opravil mašo, imel pridigo, obhajal 200 vernikov in podelil zakrament birme 633 osebam ter nato vizitiral župnijsko cerkev in župnijo.

Cerkve je bila posvečena ob njegovi prvi vizitaciji leta 1753. Posvečena je bila sv. Štefanu in je imela pet oltarjev: glavni je bil posvečen sv. Štefanu, drugi Devici Mariji, imel je portatile, tretji Spominu na zadnjo večerjo, četrti sv. Notburgi in peti sv. Janezu Krstniku. Zadnji štirje so bili novi, leseni, vrhunsko izdelani in pozlačeni. Pri pregledu tabernaklja, krstnega kamna, svetih olj in dveh burz ni ugotovil nobenih pomanjkljivosti. V župniji je bilo še 12 podružničnih cerkva.

Ključarja sta bila z duhovniki, ki so poučevali v popoldanskem času, zelo zadovoljna. Ob prazničnih dnevih so maševali tudi na podružnicah. Za previdevanje bolnikov niso zahtevali nobenega plačila, bolnike so obiskovali redno. Cerkveni računi so bili pregledani vsako leto.

Semiški vikar Jakob Lukešič je povedal, da se dobro razume s kaplanom, ki je bil zelo marljiv pri svojem delu. V župniji ni poznal nobenega škandala in ni vedel za nobeno slabost. Stanoval je v župnišču pri župniku. Njegovo plačo so predstavljali dohodki od prostih maš; obvezno je obhajal tudi dvanajst maš, od tega dve za pokojnega predstojnika nemškega viteškega reda, ter 104 na Gori pri Naši Ljubi Gospe, za katere je prejemal pol goldinarja od vsake, torej 52 goldinarjev. Za pomoč kaplanu je prejemal od njega letno še 20 goldinarjev.

Kaplan Janez Krstnik Nemanič je nadškofu povedal, da so farani poučeni, dobri in zvesti. Ni poznal nobenega škandala ne med duhovniki ne med farani. Vse cerkve v župniji so se vzdrževale večinoma z miloščino vernikov. Cerkvene račune so pregledovali vsako leto prošt, načelnik reda in ključarji. Njegova plača je bila sestavljena iz odmerjene bere, ki je znašala 60 modijev pšenice in 100 veder vina ter prostih maš. Živel je v župnišču.

Duhovnih vaj z duhovniki ni opravljal. Sv. maše za ljudstvo (*pro populo*) je obhajal župnik ob nedeljah in praznikih, vmes je imel tudi pridige v ljudskem jeziku o morali za odrasle. Popoldne, razen če ni bil zadržan, je imel katehezo za otroke po navodilih kardinala Bellarminija ali po rimskem katekizmu; njihovo znanje je preverjal. Po katezezi je imel še teološke nagovore za vernike in ljudskem jeziku, molitev kesanja ter dela rožnega venca z lavretanskimi litanijami. Katehezo je vršil tudi na podružnicah v času obhajanja maš. Ljudstvu je oznanjal postne in praznične dneve, četudi so ti sovpadali z nedeljo. Ljudskih iger in nočnih procesij v župniji ni bilo organiziranih. V župniji je živelo 3.100 ljudi, ki so bili spovedani in sposobni prejeti

⁶¹ Tudi enostavni ali oltarni beneficij, ki se je smel podeljevati le fizičnim osebam. Beneficij je po kanonskem pravu pravica, povezana s cerkveno službo, za katero beneficiat prejema stalni prihodek. Več o tem Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 60–62.

⁶² AAG, Atti pastorali di Attems, 15 (30), str. 119–126.

Vizitacijski dekret za župnijo Semič iz leta 1761.⁶³

obhajilo. Slednje je v velikonočnem času prejelo 2.300 vernikov. Spovedi se ni udeležilo 800 faranov. V letu dni sta bila v zakonu rojena 102 otroka in en nezakonski. Babice so bile izprašane. Vsi otroci so bili krščeni. Zakoni so se vedno sklepali po veljavnih pravilih. V letu dni je zakonsko zvezo sklenilo 30 parov. Noben zakon ni bil sumljiv, nihče od zakoncev tudi ni živel ločeno. Bolniki so se previdevali zastonj. Denar so jemali zgolj v primeru,

da je bil prostovoljno ponujen. V letu dni je umrlo 110 ljudi. Vsi so bili prevideni, razen štirih, ki so umrli nagle smrti.

V župnijski cerkvi sta bili postavljeni dve spovednici. Ob nedeljah in praznikih se je v župnijski cerkvi maševalo redno ob deseti uri. V župnikovi službi so delovale tudi odrasle ženske kanonične starosti. Najsvetejše se je izpostavljalo večkrat letno, in to z vsem dolžnim spoštovanjem, škofijskimi sinodalnimi predpisi ter primerno razsvetljava. Kaplan ni hotel odgovoriti, če ga farani sprejemajo, temveč je nadškofa napotil, naj to vprašanje zastavi

⁶³ AAG, Atti pastorali di Attems, 15 (30), str. 125.

kar njim samim. Dohodki župnika, katerega sedež je bil trenutno izpraznjen, so znašali približno 1.000 goldinarjev.

Popoldne ob tretji uri 9. julija 1761 je imel nadškof katehezo, med katero je tudi spraševal tamkajšnje otroke, potem pa jim je podelil blagoslov z Najsvetejšim in ob petih popoldne odpotoval iz župnije proti Črnomlju.

Po opravljeni vizitaciji je kaplanu Nemaniču oddal sledeča navodila:

Kaplan in vikar morata v prihodnje redno obiskovati bolnike in jih oskrbovati s potrebnimi zakramenti in jim nuditi pomoč, umirajoče pa hrabriti z vero, upanjem in ljubeznijo ter jih tako pripraviti na zdrav prihod pred vrata večnosti. Oba (kaplan in vikar) morata vsakodnevno vsaj eno uro prebirati knjige asketske in moralne vsebine. V župnijski cerkvi, ki je bila sicer vzorno urejena in preskrbljena z lepo opremo, je bilo potrebno v spovednicah obesiti seznam škofu pridržanih grehov, zunaj pa sliko Žalostne matere božje ali pa sliko Križanega, ki bosta spodbujala h kesanju. Treba je bilo tudi pozlatiti ena vrata tabernaklja ter pri klečalnikih v zakristiji obesiti molitve za pripravo na maševanje.

Nadškof Attems je ob priliki vizitacije potrdil tudi novega župnika – Gašperja Lavrina, ki je v Metliko prispel 12. julija 1761 z Dunaja.

Pri tej vizitaciji je najti tudi zapis izpred 40 let, ko je na dan sv. Aleša, tj. 17. julija 1721, semiško župnišče ob treh popoldne napadla tolpa 13 razbojnikov in mučila ter ubila župnika Janeza Stariho, vikar Janez Jessen pa se je skril v peč in tako odnesel celo kožo.⁶⁴

Vizitacija leta 1771⁶⁵

Tretja vizitacija župnije Semič se je vršila leta 1771. Goriški pomožni škof Edling je v Semič prispel 25. junija 1771, župnijo pa je zapustil naslednji dan. Sprejel ga je župnik Gašper Lavrin, ki je bil svojo službo nastopil par dni po vizitaciji leta 1761. V času vizitacije je škof podelil tudi zakrament birme 1.024 vernikom.

Župnik naj bi bil dober pastir, ki je vestno izpolnjeval svoje naloge. Enako je veljalo tudi za kaplane. Župnija je imela poleg župnijske cerkve še 16 podružnic (navedenih je le 15). Na novo se

omenjata cerkev Lavretanske Matere Božje na Smuku⁶⁶ in sv. Ane v Krupi.

Škof Edling je najprej izprašal ključarja in še dva moška. Vsi so pohvalili delo semiških duhovnikov in zatrdili, da ne vedo za nobeno pohujšanje.

Župnik Lavrin je odgovoril na vprašanja iz vprašalnika. Povedal je, da poleg njega v župniji delujeta še kaplan Gregor Lavrin in vikar Janez Malnerič, oba sta na dobrem glasu in lepega obnašanja. Katehezo je vršil sam popoldne, kaplana pa tudi na podružnicah v času maš. V postnem času sta na pomoč prihajala tudi dva frančiškana. V župniji je živeło 1.958 ljudi, od tega 961 moških in 997 žensk. Vseh za spoved in prejem obhajila primernih je bilo 2.163 oseb, neprimernih pa 35. V letu dni je bilo rojenih 131 zakonskih otrok, izven zakona ni bil rojen nihče. Babic v župniji ni bilo, vsi verniki pa so bili poučeni v katehezi. Nosečnicam ni dovolil poroke. V letu dni je bilo poročenih 21 parov. Bolnike je prevideval zastoj, jemal je le prostovoljne darove. V letu dni je umrlo 59 ljudi, od tega sta dva umrla neprevidena zaradi nenadne smrti.

V cerkvi sta stali dve spovednici. Žensk izven spovednic niso spovedovali. Ob nedeljah in praznikih se je v župnijski cerkvi maševalo vedno ob določeni uri. V tem času drugje v župniji ni potekala nobena druga maša. Ob tej priložnosti je bila vedno tudi nabirka. Duhovne vaje so duhovniki opravljali v župniji, verniki pa tri dni v predpostnem času. Najsvetejše je izpostavljal ob Marijinih praznikih, praznikih apostolov in bratovščinskih praznikih v predpostnem času. Sam je pridigal v adventnem in postnem času ter tudi večkrat med letom.

Po vizitaciji je župnik Lavrin v izpolnitev dobil sledeča navodila:

Župnijska cerkev je bila vizitirana v skladu z določbami tridentinskega koncila. Pregledana je bila cerkvena oprema, svetlost, življenje in navade duhovnikov v župniji. Večjih pripomb nadškof ni imel. Župniku pa je položil na srce, naj pri poučevanju otrok iz vasi pod njegovo upravo sodeluje tudi sam, da ga bodo otroci sploh poznali.

Vizitacije župnije Podzemelj

Vizitacija leta 1753⁶⁷

Vizitacijo 8. avgusta 1753 je po posebnem nalogu goriškega nadškofa Attemsia opravil črnomaljski vikar Matej Jesenko. V župniji so delovali trije duhovniki: župnik Janez Rogovič, kaplan Mihael Konda in vikar Marko Tasič.

Župnijska cerkev je bila posvečena sv. Martinu, pri cerkvi je bilo tudi pokopališče. V župniji je bilo devet podružničnih cerkva: Naše Ljube Gospe (da-

⁶⁴ Ker dogajanje ne spada v obravnavano obdobje, smo nanj zgolj opozorili. Več o njem: AAG, Atti pastorali di Attems, 15 (30), str. 126. O samem dogodku tudi Golec, Boris: *Gradivo za zgodovino Semiča*, II. del (začasna verzija), Ljubljana 2001, str. 80–82; Slekovec, Matej: Doneski k zgodovini cerkva in fara na Kranjskem. *MDK VIII* (1898), str. 43–47. Za omenjeni navedbi se toplo zahvaljujem dr. Borisu Golcu. Po zapisu v vizitaciji se je omenjeni dogodek zgodil leta 1721, kar pa zagotovo ne bo držalo. Župnika Stariha po informaciji Toneta Krampača iz NSAL, za kar se mu zahvaljujem, namreč ni najti med umrlimi v juliju 1721.

⁶⁵ AAG, Atti pastorali di Attems, 26 (41), 44–47v.

⁶⁶ Danes je cerkev posvečena sv. Lovrencu. Prim. *Šematizem*, str. 216.

⁶⁷ AAG, Atti pastorali di Attems, 7 (22), str. 107–108.

nes Žalostne Matere božje) v Kloštru s pokopališčem, sv. Marjete v Borštu,⁶⁸ sv. Helene v Zemlju, sv. Antona na Krasincu, sv. Vida v Gribljah, sv. Janeza Krstnika v Tribučah, sv. Marije Magdalene na Plešivici, sv. Mihaela in sv. Nikolaja v Adlešičih s pokopališčem.

Po skrbno opravljenem pregledu cerkve je nadškofijski komisar preveril, če so bila izvršena navodila ob zadnjih vizitacijah, nato pa je ugotovil še sledeče:

Tabernakelj, krstni kamen, sakrarij in omara za hrambo sv. olj je bilo potrebno vedno dobro zapreti. Prostor za hrambo evharistije je moral biti primerno okrašen in obnovo v roku 14 dni. Posebno skrb je bilo treba posvetiti čistoči; robčki za kelihe kot tudi za ciborij in lunulo⁶⁹ so morali biti vedno snažni. Pokopališče je bilo treba obdati z vseh strani z novim obzidjem in ga blagosloviti. Vrata, ki so vodila na pokopališče, je bilo treba dobro zapreti, da živali niso mogle več vstopati na pokopališče in ga ogrozati. Kostnico je bilo treba zapreti z mrežami. Ukazano je bilo, da preko pokopališča ne sme voditi nobena javna cesta oz. pot, niti na njem ne sme biti nobene zgradbe, razen kostnice.

V župnijski cerkvi je stala zgolj ena spovednica; v podružničnih cerkvah pa le nekaj na pol polomljenih, ki so v uporabi ob večjih shodih. Burze za previdevanja bolnikov so bile tri in v njih posodice za sveto popotnico in vazice za sv. olja, vse iz srebra; znotraj pa pozlačene. Cerkev je imela dva rituala, v zvoniku so viseli trije posvečeni zvonovi.

Župnik je bil pri ljudeh sprejet in priljubljen. Pridige v obliki kateheze je vršil ob nedeljah in praznikih v župnijski cerkvi, razen če ni bilo procesije do meja župnije ali do podružnic. Pri katehezi je bilo potrebno govoriti tudi o dobroti in ljubezni. Pridigati je bilo potrebno v adventnem in potnem času ob drugi uri popoldne.

Kaplan in vikar sta bila marljiva in složna v dušnem pastirstvu ter pohvaljena s strani župnika; od slednjega nista imela zaupanih nobenih nalog, razen, da sta morala opravljati duhovne stvari; pri delu sta bila marljiva, pri ljudstvu pa na najboljšem glasu.

V župnijski cerkvi se je maševalo vse praznične dni in ob nedeljah, razen če ni bilo procesije. Vmes so potekale tudi pridige s katehezo. Pridiga in kateheza je bila tudi vsako drugo nedeljo pri sv. Nikolaju, za kar je skrbel kaplan; v župnijski cerkvi je za to poskrbel župnik, včasih pa vikar. Katehezo je župnik vršil v adventnem in postnem času.

V župniji je bilo za spoved in prejem obhajila primernih 1.987 ljudi, nesposobnih za prejem obhajila pa 49. Brez krsta, spovedi in svete popotnice

kot tudi bolniškega maziljenja ni umrl nihče, razen dveh, ki sta umrla nagle smrti. Med ljudstvom in duhovniki ni bilo nobenega pohujšanja. Ženini in neveste so bili po poroki strogo izprašani v osnovah vere. Nosečnice niso dobile dovoljenja za poroko. Če je bilo javno znano, da je nevesta ali druga ženska noseča, sta bila oba »akterja« javno kaznovana s cerkvenimi kaznimi.

Krščanski prazniki so bili pri župljanih spoštovani. V župniji ni bilo nočnih procesij. Prireditvev popoldne ob nedeljah in praznikih ni bilo, opravljale so se samo pete lavretanske litanije ob sobotah.

Matične knjige (krstne, poročne in mrliške) so bile v odličnem stanju, kot se je spodobilo in bilo določeno; vse je bilo tudi skrbno zapisano. Prav tako ni bilo pritožb ljudi glede višine štolnine.

Vizitacija leta 1761⁷⁰

Drugič je nadškof Attems župnijo Podzemelj vizitiral, ko se je vračal iz Semiča v Metliko. V župnijo je prispel šele ob šestih popoldne. Župnijo je vodil župnik Mihael Konda, pomagala pa sta mu kaplan Andrej Petrič in vikar Janez Fabic. Nadškof je pregledal župnijsko cerkev, posvečeno sv. Martinu. Poleg glavnega oltarja je v cerkvi našel še dva stranska oltarja, opremljena s portatiloma, ki sta bila preveč dvignjena iz oltarne mize. V zakristiji je stalo vse na svojem mestu. Hranila je le en nepozlačen kelih.

Župnik Konda je povedal, da je v župniji živelo 1.950 faranov, od tega je bilo za spoved primernih 1.600 vernikov, neprimernih pa 350. Vsi so se udeležili velikonočne spovedi, razen barona Gusiča, ki je bil nespovedan že šest let (od leta 1755). V letu dni je bilo krščenih 121 zakonsko rojenih otrok, nezakonski pa nobeden. Poročilo se je 26 parov, umrlo pa 78 ljudi. Nihče ni umrl nepreviden ali brez krsta. Župnikova plača je znašala 400 goldinarjev, kaplana je bila pol nižja, vikar pa je prejemal 300 goldinarjev. Vsi so živeli v župnišču. Župnijska cerkev je imela osem podružnic (po vizitaciji 1753 devet). Cerkevne račune so vsako leto pregledali prošt, župnik in ključarji, kot je bilo v navadi tudi v drugih belokranjskih župnijah. Podružnice so se vzdrževale z miloščino vernikov.

Svoje odgovore sta podala tudi ključarja župnijske cerkve, ki sta bila z vsem zelo zadovoljna.

Vizitacija leta 1771⁷¹

Vizitacijo leta 1771 je opravil goriški pomožni škof Edling. V Podzemlju se je mudil dva dneva, 27. in 28. junija 1771. Poleg vizitacije je podelil tudi zakrament birme 745 vernikom.

⁶⁸ Podrta leta 1925. Glej *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 29.

⁶⁹ Držalo za hostijo v monštranci.

⁷⁰ AAG, Atti pastorali di Attems, 15 (30), str. 127.

⁷¹ AAG, Atti pastorali di Attems, 26 (41), str. 56–59v.

V župniji sta župniku Mihaelu Kondi pri delu pomagala vikar Jurij Kočevar in kaplan Andrej Rašič. V župniji sta živela še Matija Baxa, grajski duhovnik na gradu Gradac, in Janez Kemič, grajski duhovnik na gradu Pobrežje.

Župnijska cerkev je bila posvečena sv. Martinu. V cerkvi so stali trije oltarji, v njej pa delovali tudi bratovščini Rešnjega telesa in Krščanske vere. Župnijski cerkvi je pripadalo 10 podružnic (ena več kot pri vizitaciji leta 1761, ne omenja se več cerkve sv. Mihaela, na novo pa se navaja cerkev sv. Frančiška Ksaverija v Gradcu): Naše Ljube Gospe v Kloštru s pokopališčem, sv. Marjete v Borštu,⁷² sv. Helene v Zemlju, sv. Antona na Krasincu, sv. Vida v Gribljah, sv. Janeza Krstnika v Tribučah, sv. Marije Magdalene na Plešivici, sv. Mihaela, sv. Nikolaja v Adlešičih s pokopališčem in sv. Florjana v Pobrežju.

Vikar Kočevar je povedal, da je v župniji šele kratek čas, da pa lahko zatrdi, da je vse v najlepšem redu. Podobno je odgovoril tudi kaplan Andrej Rašič. Brez pripomb so bili tudi ključarji in nekateri drugi izprašani možje.

Župnik Konda je škofu povedal, da sta oba sodelavca zelo dobra in vestno opravljata svojo službo. Tudi farani so bili dobri, poslušni in so pogosto prejeli zakramente. V župniji ni bilo nobenih ustanovnih maš. Katehezo na podružnicah je vršil sam ali pa njegovi sodelavci glede na obveznosti, zapisane v matrikuli, pa tudi ob ostalih mašah. V župniji niso prirejali iger, niti ni bilo organiziranih nočnih procesij. Tu je živelo 1.600 vernikov, od tega 700 moških in 900 žensk. 1.300 oseb je bilo primernih za spoved in prejem obhajila. Zadnje leto se je rodilo 120 zakonskih otrok; vsi so bili tudi krščeni. Babice so bile izprašane javno v času kateheze. V letu dni se je poročilo 10 parov, umrlo pa 53 ljudi, 25 moških in 28 žensk.

V župnijski cerkvi je bila vernikom za spoved na voljo ena spovednica, eno je bilo treba še preskrbeti. Duhovnih vaj za ljudstvo ni opravljal. Domneval je, da so jih njegovi sodelavci verjetno opravili doma, če pa ne, pa ni vedel kje. Najsvetejše je izpostavljalo do 20-krat letno. Sam je večkrat pridigal v adventnem in postnem času, pogosto tudi ob drugih priložnostih. Večkrat je z dovoljenjem prošta odšel iz župnije za teden dni. V tem času ga je nadomeščal vikar.

Škof Edling je po mesecu dni iz stiškega samostana, kjer je imel »delovni« počitek pred drugim delom vizitacije, poslal v Podzemelj sledeča navodila:

Duhovniki in farani so morali v prihodnje vsako leto opraviti duhovne vaje. Farani so jih morali opraviti v župnijski cerkvi v predpostnem ali postnem času. V župnijski cerkvi je bilo treba postaviti

še dve spovednici in jih opremiti z mrežami. Ženske so se smele spovedovati samo v spovednicah. V ciborij je bilo treba vrezati mogočen križ, pateno, ki je bila že izrabljena, pa na novo pozlatiti. Na novo je bilo treba urediti trto, ki se je vzpenjala po glavnem oltarju. Obleči je bilo potrebno tudi notranjost omarice za shranjevanje sv. olj in jo prenesti ob bok glavnega oltarja in jo osvetliti. Odredil je tudi pozlatitev vrat tabernaklja in zapreti kostnico na pokopališču, da kosti pokojnikov ne bodo več ležale vsepovsod po pokopališču.

Vizitacije župnije Vinica

*Vizitacija leta 1753*⁷³

Župnijo Vinica je 11. avgusta 1753 po posebnem naročilu nadškofa Attemsia vizitiral duhovnik nemškega viteškega reda Matevž Jesenko. V župniji so delovali župnik Jurij Ignac Jankovič, kaplan Andrej Pasič in vikar Mihael Novoset.

Župnijska cerkev na Vinici je bila posvečena sv. Križu, poleg je bilo tudi pokopališče. V župniji je bilo še 15 podružničnih cerkva: sv. Trojice v Preloki s pokopališčem, sv. Antona Padovanskega na Ziljah, sv. Jožefa na Podklancu, Naše Ljube Gospe (danes Matere božje oziroma Marijinega imena) na Žezlju, Naše Ljube Gospe v Hrastu,⁷⁴ sv. Helene na Belčem Vrhju, Vseh svetnikov v Pustem Gradcu, sv. Lovrenca v Obrhu s pokopališčem, sv. Janeza Krstnika v Dragatušu s pokopališčem, sv. Ane v Tanči Gori, sv. Fabjana in Sebastijana na Gornjem Suhorju,⁷⁵ sv. Petra v Zapudju, sv. Duha v Novi Lipi, sv. Mihaela v Damlju s pokopališčem in sv. Jakoba v Učakovcih.⁷⁶

Po pregledu cerkve je komisar Jesenko ugotovil sledeče:

Prejšnji dekreti in naročila zadnje vizitacije so bili ustrezno izvršeni. Naročil je, da morajo biti tabernakelj, krstni kamen, sakrarij in omara za hrambo sv. olj vedno dobro zaprti. V predpisanem roku je bilo treba obnoviti prostor za hrambo presvete evharistije in ga primerno okrasiti. Skrbeti je bilo treba za čistost robčkov za kelihe, ciborij in lunulo.

Obzidje okoli pokopališča je bilo v slabem stanju, zato ga je velel popraviti oziroma zgraditi na novo ter ga blagosloviti. Tri vrata, ki so vodila k cerkvi, je bilo potrebno zapreti, da živali ne bi več mogle vstopati na pokopališče. Enako je velel zapreti z mrežami tudi kostnico. Preko pokopališča ni smela več voditi nobena javna cesta oz. pot, niti na njem ni smelo biti nobene zgradbe, razen kostnice.

⁷³ AAG, Atti pastorali di Attems, 7 (22), str. 108–108v.

⁷⁴ Sedanja cerkev je posvečena sv. Roku. Glej *Šematizem ljubljanske nadškofije*, str. 280.

⁷⁵ Sedanja cerkev je posvečena sv. Fabijanu in Boštjanu. Glej *Šematizem ljubljanske nadškofije*, str. 280.

⁷⁶ Danes cerkev ne obstaja več.

⁷² Podrta leta 1925. Glej *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 29.

V župnijski cerkvi je stala ena spovednica poleg poškodovane, ki se je uporabljala ob večjih shodih, na podružnici Naše Ljube Gospe na Žežlju pa jih je bilo šest. V cerkvi so se hranile še tri burze za previdevanje bolnikov, v katerih so bile srebrne posodice za hostije in znotraj pozlačene vazice za sv. olja. Cerkev je imela dva obrednika, v zvoniku so viseli trije posvečeni zvonovi.

Župnik je bil pri ljudeh sprejet in priljubljen. Pridigal je vsako nedeljo, razen če ni maša potekala izven župnijske cerkve. Katehezo je imel v adventnem in postnem času ob dveh popoldne. Z ostalo duhovščino je pohvalno sodeloval, v dušnem pastirstvu je bil skrben, marljiv in v ničemer odvisen od drugih. Ob nedeljah in praznikih se je maševalo ob deseti uri z vmesno pridigo, ki sta jo pripravila župnik ali kaplan, razen če maša ni potekala drugje. Kateheza se je v adventnem in postnem času vršila popoldne ob dveh.

Za spoved in prejem obhajila je bilo v župniji primernih 2.778 ljudi, spovedanih, vendar nesposobnih za prejem obhajila pa 44. Brez krsta, spovedi in prejema sv. popotnice ter bolniškega maziljenja, kot je bilo znano, ni umrl nihče. Ženin in neveste so bili po poroki strogo izprašani v osnovah vere. Nosečnicam poroka ni bila dovoljena. Če je bilo javno znano, da je nevesta ali druga ženska noseča, sta bila oba »akterja« javno kaznovana s cerkvenimi kaznimi.

V župniji ni bilo nobenega javnega pohujšanja. Zapovedani prazniki so se spoštovali. Nočnih procesij ni bilo, enako tudi ne popoldanskih javnih prireditvev ob nedeljah in praznikih.

Krstne, poročne in mrliške knjige so bile v odličnem stanju. Pritožb ljudi zoper višino štolnine ni bilo.

Vizitacija leta 1761⁷⁷

Vizitacijo župnije 9. julija 1761 je opravil duhovnik nemškega viteškega reda Jožef Biličič po posebnem navodilu nadškofa Attems.

Župnijska cerkev je bila posvečena, v njej so stali trije oltarji: glavni oltar je bil posvečen Povišanju sv. Križa, stranska pa sv. Ignaciju in Brezmadežni Devici Mariji. Oba stranska oltarja sta bila opremljena s portatilom. Poleg župnijske cerkve je bilo v župniji še 14 podružnic (ena manj kot ob vizitaciji leta 1753).

Župnik Janez Rogavič je povedal, da v župniji živijo dobri in učeni verniki. Pod svojo upravo je imel 2.800 duš, od teh je bilo 2.000 primernih za prejem obhajila, neprimernih pa 800. V letu dni je bilo krščenih 180 zakonskih otrok, poročilo se je 40 parov, umrlo pa 45 previdenih vernikov ter 19 otrok. V sklopu župnije je bila tudi vas shizmatikov, kjer župnik ni prevideval, temveč so prebivalce oskr-

bovali patri reda bazilijancev (*basilitis callugensis*).⁷⁸ Ob nedeljah in praznikih se je maševalo vedno ob določeni uri, popoldne so se vršili nagovori in kateheza. Znanje otrok in babic se je preverjalo ob krščevanju.

Poleg župnika so v župniji živeli še štirje duhovniki, in sicer kaplan Jurij Lavrin, vikar Janez,⁷⁹ upokojeni župnik Jurij Jankovič in osemdesetletni duhovnik Jurij Walkovič. Vsi so bili na dobrem glasu.

Izprašani so bili tudi ključarji, ki niso imeli nobenih pripomb.

Vizitacija leta 1771⁸⁰

Škof Edling je na Vinico prispel proti večeru 26. junija 1771. Vizitacijo župnije je opravil naslednji dan, ko je birmal tudi 1.884 vernikov.

Poleg župnika Marka Tasiča sta v župniji pomagala še kaplan Janez Sepohar in vikar Stefan Suthey. Župnik Tasič je povedal, da je župnijska cerkev posvečena in ima tri oltarje. V župniji sta delovali tudi dve bratovščini, bratovščina Krščanske vere v župnijski cerkvi, rožnovenska bratovščina pa pri podružnici na Žežlju. K župniji je spadalo tudi 15 podružnic. Podružnica v Hrastu je imela nov patrocinij sv. Roka (prej Naše Ljube Gospe), cerkev sv. Jakoba v Učakovcih pa se ne omenja več. Župnik je svoja sodelavca zelo pohvalil, pohvalno pa se je izrazil tudi o svojih faranih.

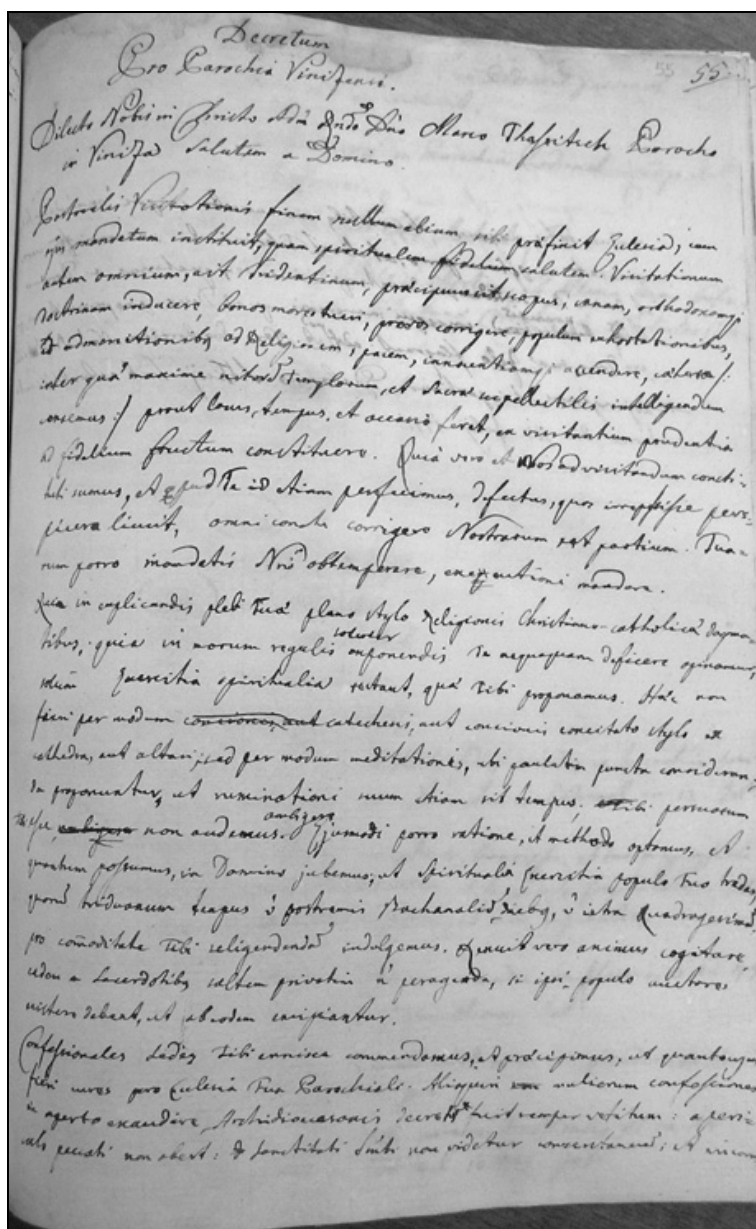
Kaplan in vikar sta škofu povedala same pozitivne stvari, župnik Tasič pa je odgovoril sledeče. V župniji ni bilo nobenih ustanovnih maš. Za ljudstvo (*pro populo*) je maševal ob nedeljah in praznikih. Kateheza na podružnicah je bila v dneh, ko so tam potekale maše. Iger in nočnih procesij v župniji ni bilo. V župniji je živelo za spoved in prejem obhajila primernih 2.519 vernikov, natančne razdelitve po spolu ni poznal. Obhajila ni moglo prejeti 56 vernikov. V letu dni je bilo rojenih 130 zakonskih otrok, 61 dečkov in 69 deklic. Krščena je bila tudi ena nezakonska deklica iz druge župnije. Babice je poučeval med katehezo. V letu dni se je poročilo 16

⁷⁸ Bazilijanci so največji red katoliškega bizantinskega izročila. Delujejo po pravilih sv. Bazilija in sv. Makrine. Danes je to mednarodni moški red papeškega prava. Prisoten je v raznih Vzhodnih cerkvah sui iuris, ki delujejo v skladu s Cerkvnim zakonikom vzhodnih Cerkva. Generalni sedež reda je v Rimu, po svetu pa deluje 9 provinc: v Argentini, ZDA, Braziliji, Kanadi, na Poljskem, v Romuniji, na Slovaškem, v Ukrajini in na Madžarskem. Red je nastal iz duhovne dediščine sv. Bazilija Velikega, ki je živel med letoma 329–379, redovno organizacijo pa je bazilijancem dal kijevski metropolit Jožef Veliamin Ruskyj, ki je živel med letoma 1574–1637. Bazilijanci so v preteklosti delovali tudi na Hrvaškem. Danes jih sicer ni več, najdemo pa njihovo žensko vejo v Sošicah v Žumberku, v Zagrebu, Križevcih in Karlovcu. Za pomoč pri identifikaciji reda se najlepše zahvaljujem dr. Ani Lavrič.

⁷⁹ Priimka vikarja žal ni bilo moč prebrati zaradi poškodbe protokola.

⁸⁰ AAG, Atti pastorali di Attems, 26 (41), str. 52–55v.

⁷⁷ AAG, Atti pastorali di Attems, 15 (30), str. 126–127.

Vizitacijski dekret za župnijo Vinica iz leta 1771.

parov. Zakonci so živeli ločeno le v primeru, da so bili moški v vojaški službi. Ni vedel za nobeno pohujšanje. Bolnike in umirajoče je prevideval zastoj. V letu dni je umrlo 46 previdenih oseb in 66 nedolžnih. Med temi štirje niso bili prevideni, in sicer dva moška in dve ženski. Prvi moški je umrl v Senju, drugi pa je padel s konja in zaradi poškodb takoj umrl. Prva od žensk je umrla na Reki, drugo pa so zjutraj našli mrtvo v postelji.

V župnijski cerkvi ni bilo nobene spovednice. Duhovne vaje za farane je imel v obliki pridig, kateheze ali premišljevanj. V župnijski cerkvi so potekale v postnem času. V službi je imel mlajši dekli za delo na polju; obe sta bili na dobrem glasu. Naj-

svetejše je izpostavljal v sedmini Rešnjega telesa in v predpostnem času ter v nedeljo, ko je praznovala bratovščina Krščanske vere. Sam je pridigal ob vseh večjih praznikih.

Tudi župnik Tasič je čez mesec dni iz Stične dobil v upoštevanje sledeča navodila:

Župnik je moral vestno izvajati duhovne vaje za farane z razlaganjem temeljnih naukov krščanske vere. Tega pa ni smel početi v obliki katehez ali pridig s prižnice ali izpred oltarja, temveč v obliki meditacij, v katerih naj bo tudi nekaj premišljevanja. Potekati so morale v predpostnem ali postnem času. Posamezni duhovniki jih niso smeli izvajati posebej za posameznike.

V župnijski cerkvi je bilo treba postaviti spovednice. Spovedovanje žensk izven njih je bilo namreč v nasprotju z vsemi nadškofijskimi dekreti. Treba je bilo poskrbeti tudi za pozlatitev vrat tabernaklja, da bo božji hram tako lepši.

Vizitacije župnije Črnomelj

*Vizitacija leta 1753*⁸¹

Nadškof Attems je v župnijo Črnomelj prispel 10. avgusta ob osmih zvečer po dveh urah udobne ježe iz Semiča. Kljub temu da so bile velike slovesnosti ob njegovem prihodu povsod prepovedane, je bil tudi tukaj sprejet z zvonjenjem (verjetno pritrkavanjem), nato pa pospremljen v župnijsko cerkev; vizitiral jo je tudi še naslednji dan, 12. avgusta pa jo je slovesno posvetil v varstvo apostolov sv. Petra in Pavla ter z metliškim proštom, župnikom, kaplanom in vikarjem opravil običajni zasebni pogovor. V celotnem metliškem okrožju je bilo v času vizitacije spovedanih 13.642 ljudi, zakrament birme pa je prejelo 16.706 vernikov. Župnijo je zapustil 13. avgusta 1753 popoldne.

Župnijska cerkev je bila na novo posvečena in je bila v dobrem stanju. V cerkvi je stalo pet lepo umetniško izdelanih oltarjev. Glavni oltar je bil posvečen skupaj s cerkvijo; na njem je stal znotraj poslikan tabernakelj z lepimi ključi (treba jih je bilo pozlatiti), vrata so se zapirala z zapahom. V njem sta se hranila srebrn in pozlačen ciborij ter lepo okrašena monštranca. Ostali oltarji so bili opremljeni s portatili in so bili prav tako lepo okrašeni. Krstni kamen in sakrarij sta bila lepo urejena, prav tako tudi omara za shranjevanje sv. olj, ki so se hranili v srebrnih vazicah. V cerkvi je stala ena spovednica, prižnica s Križanin ter kamnit krstilnik za blagoslovljeno vodo. V zvoniku so viseli trije blagoslovljeni zvonovi. Zakristija je bila dovolj udobna in oskrbljena z vsem potrebnim za obhajanje sv. opravil; v njej je bilo pet srebrnih kelihov s pozlačenimi patenami. Cerkev je imela tudi tri burze, vsaka je imela tudi okroglo srebrno posodico za hrambo hostije za sv. popotnico in srebrno vazico za sv. olje za bolniško maziljenje, ki je bila znotraj pozlačena. Mašnih plaščev in ostale bogoslužne opreme je bilo v izobilju. Pokopališče je bilo z vseh strani obdano z obzidjem, le vratom, ki so vodila k cerkvi, so manjkala dvokrilna vrata, da bi ga obvarovala pred vstopom živali. Kostnica je bila okrog in okrog dobro obdana z leseno mrežo. Obletnica posvetitve cerkve se je praznovala deveto nedeljo po binkoštih.

Na južnem delu mesta Črnomlja je stala podružnična cerkev sv. Duha, ki pa naj ne bi bila posvečena. Bila je srednje velikosti, splošno gradbeno stanje cerkve, strehe, oltarjev itd. pa je bilo slabo, saj je

bila že dalj časa v ruševinah in zaradi tega bogoslužje v njej že vrsto let ni več potekalo. V zvoniku sta visela dva zvonova. Župnija je imela še naslednje podružnice: Naše Ljube Gospe (danes Marijinega rojstva) v Vojni vasi, sv. Fabjana in Sebastjana v Predgradu, sv. Antona Padovanskega na Goleku, sv. Tomaža na Tanči Gori, sv. Ožbolta v Dragovanji vasi⁸² s pokopališčem, sv. Marka Evangelista na Butoraju s pokopališčem, sv. Mihaela na Desincu s pokopališčem, sv. Nikolaja na Stražnjem Vrhu, Marije Pomočnice na Rodinah, sv. Jakoba v Rodinah s pokopališčem,⁸³ sv. Katarine na Rodinah,⁸⁴ sv. Marije Magdalene v Tuševem Dolu s pokopališčem, sv. Janeza Krstnika v Petrovi vasi s pokopališčem, sv. Jerneja na Otovcu, sv. Jurija na Rožancu, sv. Janeza Evangelista v Dobljčah s pokopališčem in sv. Vida na Dobljčki Gori.

Prvi so bili izprašani mestni sodnik Andrej Mulič, namestnik mestnega zakladničarja Martin Šraj in še dva člana mestnega sveta z županom. Odgovorili so, da je župnik s svojo duhovščino miren, potrpežljiv in prijazen. Božjo besedo v župnijski cerkvi so njihovi duhovniki oznanjevali v domačem jeziku ob nedeljah preko celega leta. Katehezo so imeli ob nedeljah v postnem in adventnem času tudi drugod. Na podeželju, razen v času velikonočne spovedi, kateheze niso imeli velikokrat, ker jo je kmečko prebivalstvo prišlo redkokdaj poslušat. V župniji niso vedeli za nobeno pohujšanje.

Črnomaljski župnik Matevž Jesenko, ki je drugi predstavil svoje odgovore nadškofu, je povedal, da mu v dušnem pastirstvu pomagata dva duhovnika, kaplan Janez Krstnik Nemanič in vikar Peter Stoinič. Oba sta bila lepega obnašanja in sta dobro opravljala svojo službo. V župniji je živelo okoli 3.170 vernikov. Od teh se je v velikonočnem času spovedalo in obhajilo prejelo okoli 2.752 faranov. V letu dni sta bila rojena in krščena 102 zakonska otroka, umrl ni noben nezakonski niti nekrščen otrok. Vseh umrlih v zadnjem letu je bilo 125; vsi so bili prevideni z vsemi zakramenti, razen štirje, ki so umrli nenadne smrti. V letu dni je bilo poročenih 46 parov. Ostalo ljudstvo je bilo dobro, poslušno in je rado poslušalo božjo besedo.

Cerkve v župniji so bile v boljšem stanju, kakor bi lahko sklepali po njihovih dohodkih. Župnik Jesenko je nadškofu potožil, da nobena ni dotirana. Cerkvene račune v celotnem metliškem okrožju so vsako leto pregledali komisarji nemškega viteškega reda.

⁸² Zadnje tri so danes v župniji Dragatuš. Glej *Šematizem ljubljanske nadškofije*, str. 107.

⁸³ Danes je ni več. Prim. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 125.

⁸⁴ Danes je ni več. Prim. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 125.

⁸¹ AAG, Atti pastorali di Attems, 7 (22), str. 108v–110.

Glede velikosti župnije je povedal, da je župnija zelo velika in se razteza po dolinah in hribih, tako da za previdevanja porabi tudi do dve uri, pozimi pa zaradi oddaljenosti in ostrih zim tudi tri ure, da pride do cilja. Zaradi tega je bilo že pred časom mišljeno, da se v Pobrežju ustanovi kuratni vikariat na gospodstvu gospoda pl. Bonazze, lastnika gradu Pobrežje, vendar do tega ni prišlo. Vikariat v tem kraju bi namreč omogočil lažji dostop vernikov, oddaljenih od župnijske cerkve. Kljub velikim razdaljam pa so bili verniki dobro poučeni, bolniki in umirajoči pa prevedeni. Vernikom je bilo kljub oddaljenosti važno udeležiti se maše, da so tako slišali božjo besedo. Zaradi težav pri ustanavljanju vikariata je provincialni komtur zagotovil 100 oz. do 150 zlatnikov za zgraditev vikarialne hiše, glede plače vikarja pa je župnik verjel, da bodo kmetje iz vseh sosesk pripravljene prispevati nesporno oz. odmerjeno bero (kot tudi gospod Bonazza svoj del).

*Vizitacija leta 1761*⁸⁵

Nadškof Attems je v Črnomelj prispel 9. julija 1761 ob sedmih popoldne. Sprejel ga je komtur nemškega viteškega reda, grof Barbo. Potem se je nadškof v procesiji z duhovščino ob streljanju iz možnarjev in zvonjenju zvonov (pritrkavanju) odpravil v župnijsko cerkev, kjer je v domačem jeziku prejel blagoslov z Najsvetejšim. Po opravljenih slovesnostih se je napotil v črnomaljsko komendo, kjer je prenočil. Naslednji dan je ob osmih opravil slovesno mašo, v domačem jeziku nagovoril vernike, podelil zakrament birme in opravil vizitacijo župnijske cerkve, ki jo je bil posvetil ob prvi vizitaciji leta 1753.

Župnijska cerkev je bila posvečena apostoloma sv. Petru in Pavlu. V njej je stalo pet oltarjev. Glavni oltar je bil posvečen, v času posvetitve je bilo treba portatile na oltarni mizi utrditi z vdolbino. Drugi oltar je bil posvečen Blaženi Devici Mariji, tretji sv. Janezu Nepomuku, četrti sv. Barbari in peti sv. Florjanu. Vsi oltarji so bili opremljeni s portatili, ki jih je bilo treba nekoliko spustiti, da so se bolje prilegali oltarnim mizam. Nad tabernakelj in na vrata tabernaklja na glavnem oltarju je bilo treba namestiti križ v skladu z ustreznimi konstitucijami. Prav tako je bilo treba pozlatiti kelih in tri posodice za hranjenje sv. olj za sv. maziljenje (sv. olja so se morala hraniti posebej). Prti (*mappae*) stranskih oltarjev so morali biti lepši, korporali in robčki za kelihe čistejši. V krstilnici je bilo potrebno obesiti sliko Janeza Krstnika, postaviti vrč in srebrn vrček za prestrežanje krsne vode, vrč za sv. olja z burzo za nudenje sv. popotnice pri umirajočih. Slednje je bilo treba shraniti v omari, ki jo je nadškof velel postaviti na evangelijski strani glavnega oltarja.

V župniji je bilo 18 podružnic, ki v času prve vizitacije leta 1753 zaradi pomanjkanja časa niso bile obiskane.

Prvi so na vprašanja nadškofa odgovorili mestni sodnik, župan in štirje člani mestnega sveta. Povedali so, da je župnik več v pridiganju in katehezi, ki da jo vrši ob nedeljah popoldne. Nad njegovim delom niso imeli pripomb. Nihče ni umrl brez prejema potrebnih zakramentov, četudi je umrl nagle smrti. Bolnike je obiskoval pogosto in jim nudil oporo. Vsa previdevanja je opravljal zastoj, za bolniško maziljenje pa je prejemal 5 denaričev. Taksa za krst je znašala 4 denariče. Ostali duhovniki so bili prav tako dobri, delavni in pobožni. Tržni dnevi (sejmi) so potekali ob nedeljah in praznikih, tako da so slovesnosti in popoldanska opravila v župnijski cerkvi potekala po koncu sejma. Ob nedeljah in praznikih se je pridiga z ostalimi opravili odvijala v podružničnih cerkvah, v župnijski cerkvi je bila maša z razlago evangelija in ostalimi nagovori. V župniji niso poznali nobenega javnega pohujšanja. Podružnice je po njihovem vedenju vzdrževal komtur nemškega viteškega reda, niso pa vedeli, če imajo posamezne cerkve kaj lastnine. Cerkevne račune so vsako leto pregledali metliški prošt, ključarji in domači župnik. V primeru, da je ostalo kaj denarja, so ga v prisotnosti imenovanih dobro zaklenili v blagajno.

Kaplan Jakob Rom se je pohvalno izrazil o župniku. Sam je imel pridige in katehezo le izjemoma. Ni imel nobenih pripomb nad izvajanjem zakramentov. Za previdevanja ni računal nič, za dajanje sv. popotnice pa je prejemal 4 denariče. Z ostalimi duhovniki se je dobro razumel. Njegova plača v obliki odmerjene bere v žitu in vinu je brez opravljenih sv. maš znašala 100 goldinarjev, za prehrano in stanovanje v župnišču pa je plačeval 60 goldinarjev.

Župnika je pohvalil tudi vikar Jožef Mihelčič. Sam ni imel nobenih pripomb v zvezi s previdevanjem bolnikov in izvrševanjem zakramentov. Pri toževal pa se je nad župnikovo pomočjo pri spovedovanju. Ko je v župnijski cerkvi potekala slovesnost, župnik z drugimi duhovniki ni želel sedeti v spovednici, sam pa je moral spovedovati do pol dneva. Nihče ni umrl brez prejema zakramentov, prav tako ni poznal nobenega javnega pohujšanja. Ko so se slovesnosti vršile v župnijski cerkvi, je za vernike pripravljale nagovore. Njegova plača (od beneficija) je znašala 39 goldinarjev, za kar je moral opraviti tedensko pet maš. Na hrani in prenočitvi je bil v župnišču pri župniku.

Mihael Krotec, beneficiat pri cerkvi sv. Duha v mestu, tudi ni imel pripomb nad delom župnika in ostalih duhovnikov. Krščanski nauk je učil tudi sam, in sicer ob nedeljah popoldne. Beneficij, ki ga je upravljal, je ustanovila družina iz Semiča, z obveznostjo obhajanja 12 maš na mesec: dveh tedensko v

⁸⁵ AAG, Atti pastorali di Attems, 15 (30), str. 124, 133–142.

podružnični cerkvi sv. Duha in ene v župnijski cerkvi pri oltarju Blažene Device Marije. Obveznost beneficiata je bila tudi pomoč župniku pri dušnem pastirstvu in poučevanje kateheze. Dohodke beneficiata so predstavljali pridelki in desetine od posameznih podložnikov, skupaj letno 100 goldinarjev.

Župnik Jurij Goimerc je bil zadovoljen s farani, ki so bili učeni in poslušni. Cerkve niso imele lastnih dohodkov, temveč so se vzdrževale s pomočjo miloščine vernikov. Njegova plača je letno znašala brez prostih maš 380 goldinarjev. Duhovne vaje je opravljal doma v obliki nagovorov. V župniji niso prirejali iger, niti ni bilo nočnih procesij. Tu je živel 2.450 za spoved primernih faranov in 500 neprimernih; vsi, razen enega, so se udeležili veliko-nočne spovedi. Slednjemu je bila zato naložena cerkvena kazen. V letu dni je bilo krščenih in rojenih 120 zakonsko rojenih otrok. Rojen je bil tudi en nezakonski otrok, starša sta bila kaznovana. Nihče ni umrl brez krsta. Babice so bile izprašane. Poročilo se je 28 parov, umrlo pa je 110 vernikov, ki so bili vsi prevideni, razen enega, ki je bil umorjen.

V župnijski cerkvi sta stali dve spovednici. Ženske so se spovedovale tudi izven spovednic, vendar zgolj v cerkvi. Maševalo se je vedno ob določeni uri, poleti zjutraj ob sedmih, pozimi ob osmih, v župnijski cerkvi drugič vedno ob desetih. Župnik je v svoji službi imel žensko kanonične starosti, ki je bila na dobrem glasu. Najsvetejše je izpostavljaval večkrat letno ter tudi ob četrkih in četrto nedeljo v mesecu, ko je bil praznik bratovščine Krščanske vere. Po njegovem mnenju je bil pri faranih priljubljen. Poleg naštetih duhovnikov je v župniji deloval še Gašper Mihelič, ki je opravljal službo grajskega duhovnika pri gospodu Ruessu pl. Ruessensteinu. Vsi so bili dobri in poslušni, razen beneficiata, ki se je stalno prepiral z meščani zaradi študija poslovanja.

Po opravljeni vizitaciji je nadškof župniku Goimercu naročil upoštevati sledeče:

Vsa portatila na oltarjih župnijske cerkve je bilo treba utrditi in zravnati z višino oltarnih miz, da ne bo več nevarnosti padca kelihov. Na glavnem oltarju je bilo treba postaviti križ nad tabernakelj in tudi na vrata tabernaklja, skladno z navodili papeža Benedikta XIV. Na novo je bilo treba pozlatiti en kelih. Treba je bilo ločiti vazice za sv. olja, ki so jih duhovniki uporabljali pri delitvi poslednjega maziljenja, od tistih, ki so jih uporabljali katehumeni. Prti stranskih oltarjev so morali biti celi in čisti, prav tako tudi ostala cerkvena oprema, ki se je uporabljala pri bogoslužju. V kristilnici je bilo treba obesiti sliko Janeza Krstnika, ki krščuje Jezusa Kristusa, in stoječ vrč zraven srebrnega ali bakrenega vrčka za prestrezanje krstne vode. Za primernejšo shranjevanje vrčkov za sv. olja in burz z oljem za previdevanje je bilo treba pri glavnem oltarju na evangelijski strani postaviti omarico, ki je morala

biti znotraj poslikana ali oblečena s primernim blagom, vrata pa so se morala dobro zapirati. Spovednica je bila ena in pravilno opremljena s seznamu škofu pridržanih grehov.

Ob nedeljah in praznikih, ko so se sv. opravila z mašo odvijala na podružnicah, je bilo mašo potrebno opraviti tudi v župnijski cerkvi, skupaj z razlago evangelija in poučevanjem krščanskega nauka. Tržne dneve (sejme), ki so se v mestu odvijali ob nedeljah, tj. ob dneh, ki so posvečeni Bogu, je bilo treba prestaviti na torek ali sredo, *da domačini in tuji ne bodo »bežali« od udeležbe pri maši.*

Za pospeševanje vere in kesanja ustanovljeni bratovščini Krščanske vere je nadškof podelil popoln odpustek. Župnik in kaplani so morali pomagati vikarju pri spovedovanju v spovednici, kamor so po navodilu morali iti že zgodaj, da se je množica vernikov lahko spovedala. Na pomoč so morali poklicati tudi tuje spovednike, da ne bi nihče ostal brez spovedi.

Duhovniki so morali biti trezni in pohlevni, še posebej beneficiat pri sv. Duhu.

Vizitacija leta 1771⁸⁶

Škof Edling je župnijo v Črnomlju vizitiral 26. junija 1771. Župnijo je tedaj vodil vikar (*vicarius perpetuus*) Janez Krstnik Nemanič.

Župnijska cerkev je bila posvečena apostoloma sv. Petru in Pavlu. V njej je stalo pet oltarjev, pri njej pa sta delovali tudi bratovščini Rešnjega telesa in Krščanske ljubezni. Župnija je imela 14 podružnic: nič več se ne omenja cerkve sv. Duha v Črnomlju, Naše Ljube Gospe v Vojni vasi, sv. Fabjana in Sebastjana v Predgradu, sv. Jakoba v Naklu in sv. Marije Magdalene v Tuševem Dolu.

Vikar Nemanič je zatrdil, da so vsi duhovniki v župniji dobri in vestno opravljajo svojo službo. Tudi farani so dobri kristjani.

Kaplan Jakob Rom ni poznal nobenega pohujšanja v župniji, katehezo je vršil ob nedeljah, po njej pa molil rožni venec z litanijami. Enako je odgovoril tudi vikar Janez Krstnik Konda. Z duhovniki so bili zadovoljni tudi ključarji in meščani. Ti so po njihovem mnenju katehezo in pridige vršili z odliko.

Po odgovoru vikarja Nemaniča je katehezo na podružnicah opravljal tudi sam skupaj z drugimi duhovniki. V župniji ni bilo iger, niti nočnih procesij. Primernih za spoved in prejem obhajila je bilo 2.588 vernikov, neprimernih za prejem obhajila pa 42. V letu dni je bilo rojenih 155 zakonskih otrok, nezakonskega ni bilo. Babice so bile izprašane. Poročilo se je 19 parov, umrlo pa je 51 vernikov, od tega dva, ki sta umrla nenadne smrti, nista bila prevadena.

⁸⁶ AAG, Atti pastorali di Attems, 26 (41), str. 48–51v.

V župnijski cerkvi so stale štiri spovednice. Ob večjih shodih so se ženske spovedovale tudi izven spovednic. Duhovne vaje so duhovniki opravljali ob primernem času vsak posebej, za farane jih leta 1771 ni bilo. Včasih je župnik prodal tudi vino. Najsvetejšje je izpostavljajl večkrat na leto, vsak torek in v osmini Rešnjega telesa, ob bratovščinskih praznikih in zadnje tri dni v predpostnem času. Pridigal je običajno ob praznikih in to pol ali tri četrt ure. Nikoli ni odšel iz župnije.

V času vizitacije je škof Edling birmal 1.254 vernikov.

Po nekaj tednih je v Črnomelj prišel sledeč dekret z navodili:

Prostor pred glavnim oltarjem se je oklepal višjega mesta, je dovolj širok in prostoren. Okrasiti in pozlatiti je bilo treba vrata tabernaklja. Naročeno je bilo, da morajo biti vratca, ki zapirajo monštranco, močnejša, da se lahko bolje zapirajo. Spovednice je bilo potrebno prestaviti iz kota na bolj vidno mesto. Župniku je bilo zabičano, da vsako leto v skladu z nadškofijskimi dekreti s farani opravi duhovne vaje. Vernike je bilo treba omehčati z asketskimi govori in doseči, da se poboljšajo. Prav tako je bilo treba večkrat letno izpostavljati Najsvetejšje.

Sklep

Belokranjski župljani so bili na splošno pobožni, nepravilnosti skoraj ni bilo. Njihovi duhovni pastirji so bili večinoma zgledni; najdemo sicer tudi kakšno izjemo. Med slabostmi tako duhovščine kot vernikov pa moramo omeniti preveliko »žejo« posameznikov. Glede na to, da je v pokrajini ogromno vinogradov, tega sicer ni težko razumeti. Podobne razmere so vladale na celotnem območju Dolenjske oziroma v vinorodnih krajih nadškofije. O tem pričajo številna mesta v vizitacijskih zapisnikih, ki jih hrani Nadškofijski arhiv v Gorici.⁸⁷ O prebivalcih Dolenjske npr. nadškof Attems v svojem poročilu Ad limina iz leta 1754 pravi: »Na Dolenjskem je ljudstvo leno, vendar trdno v veri ...«.⁸⁸

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AAG – Archivio Archivescovile di Gorizia

Atti pastorali di Attems, 7 (22), 15 (30), 18 (33), 26 (41)

Pratiche del Attems, b. 1, Schede in preparazione per la visita pastorale del (?) a Planina e

nella Carniola, Num. 5, Tabella pro visitatione episcopali praeparanda; Num. 6. Tabella pro actuali visitatione episcopali

Pratiche del diocesi relazioni al 1754–1767, N. 1
AAU – Archivio Archivescovile Udinese

ACAU, b. 753

ASV – Archivio Segreto Vaticano

S. C. Concilii, Rel. dioec., Goritien., b. 368, Relatio ad limina 1754, 1759, 1765, 1773

ÖStA, AVA – Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv

Alter Cultus, Sign. 29 Görz, Fasz. 82

INTERNET

http://212.77.1.245/news_services/bulletin/news/18219.php?index=18219&po_date=07.04.2006&lang=it (18. 8. 2009)

<http://www.totustuustools.net/concili/> (5. 1. 2010)

LITERATURA

Attems, Karel Mihael: *Slovenske pridige*. Za prvo objavo pripravila in s spremnimi besedili opremila Lojzka Bratuž. Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1993 (Knjižna zbirka Kulturna dediščina).

Baraga, France: Vizitacijski zapisniki župnij tolminskega arhidiakonata 1751–1756. *Tolminski zbornik*. Tolmin : Občina, 1997, str. 119–144.

Baraga, France: *Župnija Miren skozi stoletja*. Miren : Župnija, 2009.

Benedik, Metod: Protireformacija in katoliška prenova. *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik). Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 113–152.

Bergamini, Giuseppe: La soppressione del patriarcato di Aquileia in alcune opere d'arte friulane e in un dipinto di Placido Costanzi. *Vultus Ecclesiae*, 2, 2001, str. 21–27.

Bratuž, Lojzka: *Manoscritti sloveni del Settecento : omelie di Carlo Michele d'Attems (1711–1774), primo arcivescovo di Gorizia*. [Udine] : Istituto di lingue e letterature dell'Europa orientale, 1993 (Collana dell'Istituto di lingue e letterature dell'Europa orientale / Università di Udine. Sezione di slavistica; 6).

Del Negro, Pietro: Venezia e la fine del patriarcato di Aquileia. *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato asburgico*. 2, *Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar). Gorizia : Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, 1990, str. 31–60.

Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon (ur. Erwin Gatz). Berlin : Duncker & Humboldt, 1990.

⁸⁷ Glej seznam vizitacij na koncu pri virih.

⁸⁸ ASV, S. C. Concilii, Rel. dioec., Goritien., busta 368, Relatio ad limina 1754, 14v. Kopija omenjene relacije se hrani tudi v: AAG, Pratiche del diocesi relazioni al 1754–1767, N. 1.

- Dolinar, France Martin: Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije. *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato absburgico. 2, Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar). Gorizia : Istituto di storia sociale e religiosa : Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, 1990, str. 183–198.
- Dolinar, France Martin: Jožefinizem in janzenizem. *Zgodovina Cerkev na Slovenskem* (ur. Metod Benedik). Celje : Mohorjeva družba, 1991, str. 153–171.
- Dolinar, France Martin: Marotti, Georg Xaver. *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz). Berlin : Duncker & Humboldt, 1990, str. 296.
- Dolinar, France Martin: Oglejski patriarhat in Slovenci do ustanovitve goriške nadškofije. *Goriški letnik*, 29, 2002, str. 67–81.
- Dolinar, France Martin: *Slovenska cerkvena pokrajina*. Ljubljana : Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev, 1989 (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 11).
- Edelmayer, Friedrich: La Casa d'Austria e la fine del patriarcato di Aquileia. Argomenti e polemiche. *Aquileia e il suo patriarcato Memorie Storiche Forogiuliesi. Giornale della Deputazione di Storia Patria per il Friuli*, LXXX, 2000, str. 555–580.
- Edelmayer, Friedrich: La soppressione del patriarcato di Aquileia. *Patriarchi : quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano in Giuseppe Bergamini). Milano : Skira, 2000, str. 399–401.
- Franz, Monika: Die Gründung der Erzdiözese Görz nach Wiener archivalischen Quellen. *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato absburgico. 2, Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar). Gorizia : Istituto di storia sociale e religiosa : Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, 1990, str. 153–182.
- Hierarchia Catholica medii aevi: sive, summorum pontificum, S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum antistitum series: e documentis tabularii praesertim Vaticanis*, 4: 1592–1667. Monastarii: Sumptibus Librariae Regensbergianae, 1935 [i. e. 1960].
- Jan, Zoltan: Italijanska študija Lojzke Bratuž o slovenskih predigah goriškega nadškofa. *Jezik in slovstvo*, 39, 1993/94, št. 7–8, str. 354–358.
- Klinec, Rudolf: *Zgodovina goriške nadškofije*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1951.
- Krajevni leksikon dravske banovine*. Ljubljana : Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine, 1937.
- Kralj, Franc: 250-letnica goriške nadškofije. *Goriški letnik*, 29, 2002, str. 263–280.
- Kušej, Rado: *Cerkveno pravo katoliške in pravoslavne cerkve: s posebnim ozirom na razmere v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev*. Ljubljana : Juridčna fakulteta, 1923 (Učbeniki/Juridčna fakulteta v Ljubljani; knj. 2).
- Lavrič, Ana: Vizitacije kot vir za slovensko zgodovino. *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp, Ferdo Gestrin, Janez Marolt in Darja Mihelič). Ljubljana : ZRC SAZU, 1996, str. 483–491.
- Maček, Jože: *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem in v Avstrijski Istri: urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvi na Kranjskem in Avstrijski Istri do leta 1809: pripevek k obravnavi državnega cerkvenstva na Kranjskem*. Celje : Društvo Mohorjeva družba : Celjska Mohorjeva družba, 2005.
- Makarovič, Gorazd: *Slovenci in čas. Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja*. Ljubljana : Krtina, 1995 (Knjižna zbirka Krt; 94).
- Martina, Alessandra: Karel Mihael iz rodovine grofov Attems. Biografski oris. *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato absburgico. 2, Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar). Gorizia : Istituto di storia sociale e religiosa : Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, 1990, str. 33–44.
- Ožinger, Anton: Kriza cerkvenega življenja in reformacija na Slovenskem. *Zgodovina Cerkev na Slovenskem* (ur. Metod Benedik). Celje : Mohorjeva družba, 1991, str. 93–112.
- Paolin, Giovanna: Il patriarcato in età moderna. *Patriarchi : quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano in Giuseppe Bergamini). Milano : Skira, 2000, str. 341–343.
- Patriarchi : quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano in Giuseppe Bergamini). Milano : Skira, 2000.
- Šematizem ljubljanske nadškofije*. Ljubljana : Nadškofijski ordinariat, 1993.
- Tavano, Luigi: Attems, Karel Michael Reichsgraf von. *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz). Berlin : Duncker & Humboldt, 1990, str. 17–18.
- Tavano, Luigi: *Dalla "Domus presbyteralis" (1757) al seminario centrale di Gorizia (1818) : pastoraltà e statalismo a confronto*. Gorizia : Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 1985 (Fonti e studi di storia sociale e religiosa; 2[b]).
- Tavano, Luigi: *La diocesi di Gorizia 1750–1947*. Mariano del Friuli (GO) : Istituto di Storia Sociale e Religiosa : Edizioni della Laguna, 2004.
- Tavano, Luigi: Prvi goriški nadškof Karel Mihael grof Attems (1711–1774) in Slovenci. *Zgodovinski časopis*, 44, 1990, št. 3, str. 387–392.

Tavano, Sergio: *Da Aquileia a Gorizia : scritti scelti*. Trieste : Deputazione di storia patria per la Venezia Giulia, 2008 (Fonti e studi per la storia della Venezia Giulia. Serie seconda, Studi; vol. 17).

Tavano, Sergio: Dal patriarcato a due arcidiocesi. *Memorie Storiche Forogiuliesi. Giornale della Deputazione di Storia Patria per il Friuli*, LXXXII, 2002, str. 257–265.

Trebbi, Giuseppe: Alle origini dell' arcidiocesi di Gorizia: il dibattito al tempo di Francesco Barbaro. *L'arcidiocesi di Gorizia dall'istituzione alla fine dell'Impero asburgico (1751–1918)* : [atti del Convegno internazionale] : Gorizia, 29 novembre–1 dicembre 2001 (ur. Joško Vetrih). [Udine] : Forum, 2002, str. 1–25.

Trebbi, Giuseppe: Francesco Barbaro. *Patriarchi : quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano in Giuseppe Bergamini). Milano : Skira, 2000, str. 347.

Zakonik cerkvenega prava = Codex iuris canonici. Ljubljana : Družina, 2006².

Žnidaršič Golec, Lilijana – Volčjak, Jure: Videm, Italija. *Obvestila Arhiva Republike Slovenije*, 22, 2006, št. 2, str. 46–70.

S U M M A R Y

White Carniola in visitation minutes of the Archbishop of Gorizia, Karl Michael Attems (1752–1774)

After the abolition of the Patriarchate of Aquileia in 1751 White Carniola fell under ecclesiastical jurisdiction of the newly established Archdiocese of Gorizia and remained there until 1787. After appointing Karl Michael Attems as the first Archbishop of Gorizia, Pope Benedict XIV entrusted him with the visitation of the new and extensive archdiocese as his primary task, since the territory of the new archdiocese had long not been subject to a thorough inspection by the ordinary.

White Carniola territorially belonged to the German order of knights seated in Metlika. While the Archbishop of Gorizia only exercised ecclesiastical authority over the five White Carniolan parishes, i.e. Črnomelj, Metlika, Podzemelj, Semič and Vinica, the secular power remained in the hands of the Teutonic Knights.

During the twenty-five-year episcopacy of Archbishop Attems the territory of White Carniola was subject to visitation three times: in 1753, 1761 and for the last time in 1771. While the first two visitations were carried out by the ordinary Attems and his two assistants, the last one was performed by his auxiliary bishop Rudolf Edling due to Attems's weakened state. On each visitation the observed conditions were minutely registered in special protocols which are presently kept by the Archiepiscopal Archives of Gorizia. Several scientific disciplines draw on the visitation minutes presented here as an invaluable source of historical developments that took place in the second half of the 18th century, but until now their contents have remained largely unknown to Slovenian public. The paper at hand therefore seeks to complete the knowledge of ecclesiastical matters in the »white« province on the southern side of the Gorjanci Hills, which throughout centuries attracted the interest of several ecclesiastical princes.